

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Кафедра мовної та психолого-педагогічної підготовки

Допущено до захисту

Завідувач кафедри
д. психол. н., доцент
Ю. О. Асєєва

(підпис)
«____» _____ 2024 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття освітнього ступеня бакалавр

Зі спеціальності _____ 053 Психологія _____
(шифр та найменування спеціальності)

За освітньою програмою _____ «Психологія» _____
(назва освітньої програми)

На тему: **«ВПЛИВ ОСОБЛИВОСТЕЙ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ НА
РІВЕНЬ ШКІЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ»**

Виконавець:
студентка 4 курсу 41 групи
факультету ЦЗВФН
_____ Казьоннова Альона Ігорівна
/підпис/

Науковий керівник
Ст. викладач кафедри МППП
доктор філософії в галузі філософії
_____ І.М. Орленко
/підпис/

Одеса 2024

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ВПЛИВУ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ НА РІВЕНЬ ШКІЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ	7
1.1 Основні теоретичні підходи до проблеми соціально- психологічної адаптації дітей до школи	7
1.2. Вікові особливості дітей молодшого шкільного віку	20
1.3. Дослідження впливу особливостей сімейного виховання на соціальну адаптованість молодших школярів	30
Висновки до першого розділу	38
РОЗДІЛ 2 ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ НА РІВЕНЬ ШКІЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ	40
2.1 Методичний інструментарій дослідження	40
2.2. Організація дослідження	47
2.3 Аналіз результатів емпіричного дослідження	49
Висновки до другого розділу	65
ВИСНОВКИ	66
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	72
ДОДАТКИ	78

Вступ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Сучасна сім'я зазнає значних труднощів у вихованні дітей. Сім'я є найдавнішим виховним інститутом. Протягом багатьох століть виховання було її монополією, майже єдиною формою підготовки молоді до життя та праці. Що з'явилися в середині третього тисячоліття до н. школи беруть він якусь частина виховних функцій, послаблюють виняткове право сім'ї виховання дітей.

Батьки і матері - найдорожчі та близькі дітям люди, і незалежно від того, хороші вони чи погані, діти тягнуться передусім до них, радяться з ними і хочуть бути схожими на них. Батька та матір ніхто замінити не може. Це вірно не лише стосовно дітей, а й дорослих людей, які не меншою мірою, ніж діти, перебувають під впливом своїх батьків. Відповідно до справедливого твердження І.В. Гребенникової, людина відчуває, виховний вплив сім'ї від дня народження до кінця свого життя. Отже, сімейному вихованню властива безперервність та тривалість. І на цьому із сім'єю неспроможна зрівнятися жоден виховний громадський інститут» [12, с. 38].

Проблема адаптації дитини до школи займає одне з важливих місць у дитячій та педагогічній психології. Останнім часом значення цієї проблеми у практиці роботи особливо зросло. Це пов'язано з тим, що зараз особлива увага приділяється фізичному та психічному здоров'ю дітей та, зокрема, школярів. Останні психологічні дослідження в школі показують, що значна кількість дітей мають часті нервові зриви, прояви нетерпимість, збуджений емоційний стан і потребують фахової психологічної допомоги [20, с 38–46].

Актуальність. Людина у будь-якому віці, приступаючи до нової йому діяльності, адаптується до нових умов, звикає до них. З приходом до школи змінюється весь спосіб життя та діяльності дитини. Провідною діяльністю стає навчальна, а соціальною ситуацією розвитку – система взаємодії «дитина-вчитель». Залежно від того, як піде адаптація до школи, багато в чому залежить

емоційний стан, працездатність, стан здоров'я, успішність навчання дітей у початковій школі та у наступні роки.

Мета та завдання дослідження.

Мета дослідження: Виявити взаємозв'язок особливостей батьківського ставлення до дитини з його рівня адаптації до школи.

Поставлена мета передбачає вирішення наступних **задач**:

1. Провести теоретичне дослідження особливостей соціально-психологічної адаптації дітей до школи;
2. Провести емпіричне дослідження особливостей адаптації дітей до школи;
3. Дослідити вплив сімейного виховання на соціально-психологічну адаптацію дітей до школи.
4. Запропонувати практичні рекомендації для зменшення проявів дезадаптації в учнів у період процесу адаптації.

Об'єкт: батьківське ставлення до дитини та її рівень адаптації до школи.

Предмет: взаємозв'язок особливостей батьківського ставлення до дитини з його рівень адаптації до школи.

Методологічна основа: ідеї Е. Еріксона, розвиток дитини та формування важливих особистісних якостей, таких як відчуття соціальної та психологічної компетентності, роботи Е. Фромма, Е. Берна, Д. Б. Ельконіна важливість батьківського ставлення у формуванні особистості дитини; Ш. Амонашвілі, Н. Бібіка, О. Савченко, особливості фізіологічного розвитку шестиліток, А. Варга и В. Століна особливості батьківського ставлення у процесі виховання.

Методи дослідження У роботі використані загальнонаукові теоретичні методи (аналіз психологічної та психолого-педагогічної літератури, синтез, порівняння, систематизація, узагальнення); емпіричні методи (психодіагностичний метод).

Емпіричні методи дослідження в роботі представлені:

- ✓ Проективна методика «Дерево» Джоном і Дайаной Лампен
- ✓ Методика діагностики рівня шкільної тривожності Філіпса;
- ✓ Методика Рене Жіля;

✓ Тест-опитувальни батьківського ставлення (А.Я. Варга и В.В. Століна);

Вибірку склали. Учні 1-х класів Одеської гімназії №69 Одеської міської ради (7-8 років), у кількості 69 учнів, з яких 39 дівчинки та 30 - хлопчики.

Аналіз досліджень та публікацій. Характеризуючи ступінь розробленості цієї теми, слід врахувати, що дослідженнями різних аспектів адаптації дітей до нових умов навчання займалися такі визначні відчинянні та зарубіжні вчені, як: М. Безруких, Л. Божовіч, А. Венгер, Л. Венгер, И. Дубровіна, С. Ефімова, И. Коробейників, Н. Луськанова, Р. Овчарова, Д. Ельконін)

Чинники, які впливають на процес адаптації дітей до нових умов навчання досліджували (А. Лескова, Ю. Паненкова, Н.Гончарова, І.Вако, М.Войтович); Основні підходи до проблеми соціально-психологічної адаптації (Є.Підчасов); причини дезадаптації вбачали у слабкій успішності (Э. Александровська, Н. Вайзман, Е. Новікова і ін.); фізіологічні та нейронні механізми психічних процесів, станів і поведінки, що впливають на шестирічного першокласника (О.Кочерга); . дослідженнями вплив навчального стресу на молодших школярів у період адаптації займалися (О.Макаренко, Л.Лисенко, М.Голубєва); дослідженнями особливостей адаптації дітей з затримкою психічного розвитку до шкільного життя (Т.Щерба). Особливості прояву дезадаптації у своїх роботах розглядали (М. Бітянова, Г. Бурменська, І. Дубровіна, О. Захаров, В. Оржеховська та інші).

Незважаючи на багато чисельні дослідження, залишається недостатньо вивченим питання, впливу особливосте сімейного виховання на рівень шкільної адаптації учнів першого класу.

Аналіз літературних джерел за тематикою дипломної роботи продемонстрував значущість теми «**Вплив особливостей сімейного виховання на рівень шкільної адаптації**» у теоретичному та практичному значенні.

Практичне значення дослідження. Питання адаптації дітей до нових умов навчання, а саме перехід від дошкільних навчальних закладів до загальноосвітніх займає одно з найважливіших місць у дитячій та педагогічній психології. В останній час даній темі приділяється особлива увага у практичній

роботі, це пов'язано з підвищенням уваги до фізичного та психологічного здоров'я дітей.

Практичне значення полягає в можливості їх використання при розробці тренінгових програм з питань адаптації дітей до шкільного життя, батькам, педагогічним працівникам, адміністрації освітніх закладів та практичним психологам, які залучені у освітній процес. Результати емпіричного дослідження представлені у дипломній роботі будуть корисні перш за все батькам, педагогічним працівникам, адміністрації освітніх закладів та практичним психологам, які залучені у освітній процес. Нами було розроблено рекомендації для педагогічних працівників та батьків щодо сприяння екологічного перебігу процесу адаптації дітей до нових умов навчання.

Апробація результатів дослідження.

Орленко І.М., Казьоннова А. Особливості соціально-психологічної адаптації дітей до школи. *Обласної науково-практичній конференції «теоретичні та практичні модули інклюзії в умовах воєнного стану в Україні» (20 грудня 2023 р.)* м. Одеса. КЗВО - 2023р. С. 55-58

Структура роботи

Випускна робота складається зі вступу, двох розділів, загальних висновків, списку використаної літератури та додатків. Загальний об'єм роботи - 73 сторінок, робота проілюстрована 6 малюнком та 4 таблицями. Список використаних джерел містить 55 джерел.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ВПЛИВУ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ НА РІВЕНЬ ШКІЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ

1.1 Основні теоретичні підходи до проблеми соціально-психологічної адаптації дітей до школи

Перехід від дошкільних навчальних закладів до школи може стати складним для дітей. Такий перехід супроводжується різними психологічними та соціальними викликами. Новий режим дня, соціальне оточення та нові обов'язки можуть призвести до втоми, роздратування та формування у дітей нетипової поведінки, що у свою чергу можуть спричиняти складнощі в комунікації, як із однолітками так і з вчителями та призводити до проявів дезадаптації.

Вступ до школи є важливим етапом у соціалізації дитини, оскільки дитина вперше зустрічається з новими вимогами та правилами.

Таким чином, у період переходу дитини від дитячого садка до загальноосвітніх навчальних закладів в край необхідна підтримка рідних та близьких людей. Психологи рекомендують завчасно звертати увагу та слідкувати за розвитком дитини та підготовлювати її до шкільного життя поступово та екологічно.

Початок систематичного навчання у школі є стресовою ситуацією для дитини, оскільки вона мусить адаптуватися до нових умов. Цей процес може супроводжуватися різними зрушеннями у функціональному стані та суттєво впливати на психоемоційну сферу. Успішність адаптації до шкільного життя значно впливає на подальшу соціальну активність дитини.

Проблема адаптації дитини до нових умов навчання, є актуальною темою як для науковців так і психологів практиків. Неуспішна адаптація до школи може призвести до зниження мотивації до навчання, проблем у міжособистісних відносинах, розвитку невротичних станів та девіантної поведінки. Такий негативний вплив може призвести до перенапруження регуляторних систем та соматичних захворювань.

Чимало дослідників приділяють значну увагу питанням шкільної адаптації та пристосуванню учнів до навчання в колективі однолітків (М.М. Безруких, Л.І. Божовіч, А.Л. Венгер, Л.А. Венгер, І.В. Дубровіна, С.П. Ефімова, І.А. Коробейників, Н.Г. Луськанова, Р.В. Овчарова, Д.Б. Ельконін) Причини дезадаптації вбачали у слабкій успішності (Э.М. Александровська, Н.П. Вайзман, Е.В. Новікова і ін.) [25, с 21-28].

Чинники, які впливають на процес адаптації дітей до шкільного життя досліджували (А. Лескова, Ю. Паненкова, Н.Гончарова, І.Вако, М.Войтович); Основні підходи до проблеми соціально-психологічної адаптації (Є.Підчасов); причини дезадаптації вбачали у слабкій успішності (Э. Александровська, Н. Вайзман, Е. Новікова і ін.); фізіологічні та нейронні механізми психічних процесів, станів і поведінки, що впливають на шестирічного першокласника (О.Кочерга); . дослідженнями вплив навчального стресу на молодших школярів у період адаптації займались (О.Макаренко, Л.Лисенко, М.Голубєва); дослідженнями особливостей адаптації дітей з затримкою психічного розвитку до шкільного життя (Т.Щерба). Особливості прояву дезадаптації у своїх роботах розглядали (М. Бітянова, Г. Бурменська, І. Дубровіна, О. Захаров, В. Оржеховська та інші) [25, с 21-28].

Роботи вчених, таких, як А. Авцин, Д. Андрєєва, Ф. Березін, А. Георгієвський, І. Зотова, В. Казначєєв, Ф. Меєрсон, В. Медведєв, І. Мілославова та інші, розкривають ключові аспекти адаптації [34, с 9 -11].

Адаптація – це системний процес, спрямований на оптимальне функціонування організму, результат функціонування системи та активне пристосування до змін у середовищі. Вона відображає об'єктивний і всезагальний характер і важлива для різних наукових галузей. З філософського, психологічного та соціологічного поглядів, адаптація трактується як пристосування живих систем до зовнішніх умов. Цей процес включає біологічні, психологічні та соціальні аспекти, які спільно забезпечують оптимальне функціонування індивіда в різних умовах.

Дослідники, зокрема В. Антропова, С. Белічева, М. М. Кольцова та О. Г. Хрипкова, вказують, що оптимальний період адаптації до школи зазвичай триває два місяці, але у деяких дітей цей процес може затягнутися навіть на півроку чи рік.

Результати психолого-педагогічних досліджень свідчать, що успішна адаптація дитини до дошкільного закладу значно залежить від її мотивації та готовності до нового етапу життя. Мотиви стають джерелом активності дитини і відображаються як у власних прагненнях, так і у вимогах дорослих. Під час перебування в дошкільному закладі, діти проявляють позитивне ставлення до навчання та спілкування, а також виражають потребу у безпеці та підтримці. Емоції виступають ключовим показником адаптації, реагуючи на зміни в оточуючому середовищі. Зміни викликають переживання, які в свою чергу стають механізмом пристосування. Гра важлива для підтримки активності дітей і сприяє їхній адаптації до нових умов. Організація різних видів дитячої діяльності, зокрема ігрової, має позитивний вплив на процес адаптації. Аналіз показує, що адаптація є універсальним процесом, який важливий для життєдіяльності людини та відображає основні закономірності її розвитку в різних соціальних умовах [40, с 147-158].

Поняття соціально-психологічної адаптації особистості полягає у оптимальному реалізації внутрішніх можливостей людини та її особистісного потенціалу в соціально значущій діяльності; в здатності, зберігаючи себе як особистість, взаємодіяти з оточуючим соціумом в конкретних умовах існування. У процесі соціально-психологічної адаптації змінюється і внутрішній світ людини: з'являються нові уявлення, знання про діяльність, якою вона займається, що призводить до самоідентифікації особистості.

Адаптація - це пристосування організму до умов існування. Для загальної психологічної характеристики періоду адаптації дитини до школи, пов'язаного з радикальними змінами її поведінки, корисно скористатися поняттями соціальної ситуації розвитку і внутрішньої позиції [25, с 21-28].

Перше з цих понять стосується соціальних умов, в яких відбувається процес психічного розвитку дитини. Воно також включає уявлення про місце, яке займає дитина в суспільстві, в системі поділу праці, пов'язані з цим права і обов'язки.

Р. В Овчарова у своїх дослідженнях зазначає, що: ««шкільний стрес» - це таке порушення психічного стану, яке призводить до різкого погіршення стану здоров'я і не дає можливості учню успішно справлятися з навчальним навантаженням, нормально спілкуватися» [39, С. 4-9].

Друге поняття характеризує внутрішній світ дитини, тобто зміни, які мають відбутися в ній, щоб дитина могла належним чином адаптуватися до нової соціальної ситуації і використовувати її для свого подальшого психологічного зростання. Ці зміни зазвичай пов'язані з формуванням нових відносин, нового сенсу та мети життя, стосунків з людьми. Взагалі вони також пов'язані з початком серйозних змін на особистісному і міжособистісному рівнях в психології дитини.

Початок навчання в школі - це не лише нова діяльності дитини - це нові соціальні контакти, нові відносини, зміни у розпорядку дня, збільшення вимог до шкільних успіхів. Змінюється весь розпорядок життя дитини: все підкорюється навчанню, школі, шкільним справам і турботам. Це дуже напружений період, перш за все тому, що школа з перших днів ставить перед учнями цілий ряд завдань, не пов'язаних безпосередньо з їх досвідом, і вимагає максимальної мобілізації інтелектуальних і фізичних сил.

Розглядаючи аспекти адаптації першокласників до школи, зарубіжні психологи підкреслюють складність цього процесу та різноманітність факторів, що впливають на нього.

Адаптацію до школи можна розглядати на трьох основних етапах.

Перший етап - орієнтаційний, коли організм дитини реагує на нові впливи, пов'язані з початком навчання, і витрачає всі свої ресурси на цю адаптацію протягом двох-трьох тижнів.

Другий етап - період нестійкого пристосування, коли організм шукає оптимальні реакції на нові умови.

Третій етап - період стійкого пристосування, коли організм знаходить оптимальні варіанти реагування на навчальне навантаження [21, с 17-21].

Важливо враховувати стан здоров'я дитини під час адаптації до школи, оскільки це може вплинути на процес. Діти з гарним здоров'ям легше адаптуються до школи, ніж ті, хто має проблеми зі здоров'ям. Будь-яке захворювання може ускладнити процес адаптації.

Фізіологічна адаптація розглядається як сукупність фізіологічних реакцій, що лежать в основі пристосування організму до зміни оточуючих умов. Соціально-психологічна адаптація представляє собою пристосування особистості до соціальної сфери. Метою будь-якої адаптації є усунення або послаблення шкідливого впливу зовнішнього середовища [19, с 13-16].

Розрізняють специфічну та неспецифічну адаптацію. Специфічна адаптація викликає такі зміни в організмі, які спрямовані безпосередньо на усунення або послаблення негативного впливу шкідливого фактора. Неспецифічна адаптація забезпечує активізацію різноманітних захисних систем організму, обґрунтоване на початкових етапах пристосування до будь-якого фактора середовища, незалежно від його природи.

Під час навчання в школі учні проймають адаптацію до навчальної діяльності. Особливе напруження спостерігається у першокласників, коли нові соціально обумовлені вимоги викликають неспецифічну, стресову реакцію організму дитини.

Показники психологічної адаптації включають адекватну поведінку, встановлення та утримання нових соціальних контактів, отриманні нових соціальних умінь, поява нового значущого дорослого. На процес адаптації першокласників, в залежності від індивідуально психологічних особливостей учнів, можуть мати різні варіанти його перебігу.

Особливий інтерес викликає дослідження турецьких вчених А. Oguzhan Kildan і Berat Ahi, які зосередилися на процесі адаптації 66-72-місячних дітей у початкових школах Туреччини. Їхня мета полягала в вивченні ходу адаптаційних

процесів першокласників та виокремленні з цього приводу виникаючих проблем [50].

Це дослідження спрямоване на розуміння того, як діти перебувають у новому середовищі школи та як їхні побутові потреби, соціальний статус та сприйняття системи оцінок впливають на їхню адаптацію. Результати цього дослідження можуть допомогти виявити фактори, які сприяють або заважають успішній адаптації дітей у першому класі, і розробити стратегії для полегшення цього процесу.

Такі дослідження допомагають поглиблено розуміти та ефективно реагувати на потреби першокласників, сприяючи їх успішній адаптації до шкільного середовища.

Дослідження турецьких психологів Perihan Unuvar, Hamdenur Cetin, Fatma Calesandemir та Sema Nur Durmaz, які опублікували статтю "Корекція поведінки дітей, які вперше йдуть до школи", проливає світло на складнощі адаптації дітей до школи та шляхи полегшення цього процесу[55, с 40-55].

Результати дослідження показали, що значна частина дітей відчуває стрес під час розлучення з батьками на початку шкільного життя. Більшість дівчаток і хлопчиків проявляють опір до розлучення з батьками, а деякі навіть виявляють негативне ставлення до школи загалом. Такі ознаки можуть вказувати на проблеми з адаптацією та потребу у корекції поведінки.

Згідно з результатами дослідження, хлопчики виявляють більше труднощів у процесі адаптації порівняно з дівчатками. Ці труднощі можуть проявлятися у фізіологічних симптомах, таких як нудота, втрата апетиту та лютування. Дитина може відчувати дискомфорт через відсутність батьків у класі та необхідність самостійної поведінки.

Результати дослідження вказують на необхідність розробки програм корекції поведінки для дітей, які вперше йдуть до школи, особливо для хлопчиків, які виявляються вразливішими у процесі адаптації. Ці програми можуть включати психологічну підтримку, тренінги з розвитку соціальних навичок та стратегії для полегшення переходу до нового середовища школи.

Початок шкільного періоду має велике значення для дітей, оскільки це перший крок у світ дорослішання. Навчання в школі викликає нові почуття, пов'язані з самостійністю, відповідальністю та незалежністю. Ці відчуття настільки сильні, що приносять емоційні випробування, хвилювання та радісне піднесення. Кожна людина запам'ятовує свій перший день у школі на все життя [55, с 60-68].

Для дітей, які починають навчання у школі, це перехід у нове соціальне середовище, де їхня діяльність тепер не обмежується лише іграми, а стає навчальною. Цей перехід викликає кризу семи років, що призводить до соціального дискомфорту та збільшення рівня соціальної тривожності.

Проблему кризових періодів через зміну основної діяльності вивчають такі вчені, як Е. Г. Еріксон та Л. С. Виготський [28, с 38-51].

У перші місяці навчання першокласник вже починає проявляти ознаки школяра, виявляючи серйозне ставлення до навчання та відповідальність. Однак не всі характеристики дошкільника зникають одразу. Наприклад, імпульсивність, безпосередність та рухливість, які характерні для дітей дошкільного віку, можуть зберігатися протягом певного часу. Поступово формується "симптом втрати безпосередності", що свідчить про появу внутрішньої орієнтації та пошуку сенсу у своїх діях [7, с 15-46].

Шкільна діяльність має колективний характер, і саме тому дитина повинна мати певні навички спілкування з однолітками, вміння працювати разом. Більшість дітей швидко знайомляться, адаптуються до нового колективу, працюють разом, проте елемент конкуренції, змагання часто переважає в спільній роботі.

Для дитини важливо відчувати, що йому цікаво та радісно серед однокласників: він дуже потребує їхньої оцінки та ставлення. Кожному малюкові дуже хочеться завоювати авторитет та довіру однокласників. Позитивні емоції, які дитина відчуває під час спілкування з однолітками, значно впливають на його поведінку, полегшують адаптацію до школи. Тут надзвичайно важлива роль

вчителя. Ми часто забуваємо, що діти дивляться один на одного очима вчителя. Ставлення вчителя – індикатор відносин до нього та його однокласників.

Від негативного ставлення вчителя дитина страждає подвійно: вчитель погано ставиться до нього, і так само ставляться до нього діти. Тому краще уникати негативних оцінок поведінки учня та його шкільних успіхів [9, с 115-128].

Звісно, в класі різні діти, але незалежно від їхніх особистісних характеристик, інтелектуального розвитку, психічного стану вчитель не може і не повинен виділяти когось із них, будь-яким способом підкреслювати привабливість когось, показувати, що хтось подобається йому більше за інших, а тим більше ні в якому разі не підкреслювати несприйняття якого-небудь учня, його негативні якості. Неможливо, особливо на початкових етапах навчання, зосереджувати увагу дітей на помилках, недоліках роботи та поведінки окремого учня.

Шкільна дезадаптація є одним із типів соціальної дезадаптації і виникає, коли діти шкільного віку мають проблеми з адаптацією до умов навчального закладу. Це проявляється у зниженні навчальних здібностей та погіршенні відносин із вчителями та однокласниками. Проблема шкільної дезадаптації полягає в недостатній пристосованості учнів до вимог шкільного середовища, таких як внутрішні правила та режим навчального закладу [19, с 13-16].

Шкільна дезадаптація (ШД) - це порушення адаптації особистості школяра до умов навчання в школі, яке виступає як особливе явище розладу загальної здатності дитини до психічної адаптації у зв'язку з певними патологічними чинниками.

Розглянемо основні типи проявів шкільної дезадаптації [21, с 17-21]:

1) Невдачі в навчанні за програмами, що виражаються в хронічній неуспішності, а також в недостатності і фрагментарності загальноосвітніх знань без системних знань і навичок навчання;

2) Емоційні «гойдалки» пов'язані з процесом навчання, відносинами з вчителями та однокласниками, ставлення до окремих предметів та навчання в цілому;

3) Систематично повторюються прояви нетипової поведінки під час навчання та в шкільному середовищі.

Згуртованість колективу в значній мірі впливає на адаптованість дітей. Зрозуміло, що потрібен час, щоб діти познайомилися один з одним і знайшли спільну мову. У дитячому віці встановлювати нові знайомства набагато легше, ніж у дорослому, оскільки діти ще не так критично оцінюють своє оточення.

Проте, незважаючи на це, виникають певні труднощі. Це, передусім, пов'язано з проблемами статусу та ролевого розподілу у колективі. Діти з високим соціальним статусом (лідери та популярні особи) будуть більш адаптованими, у той час як ті, хто має менший соціальний статус або є відчуженими, будуть менш адаптованими.

Також виявляється, що діти, які відвідували дитячий садок перед тим, як піти до школи, будуть більш адаптованими. Невміння працювати в колективі може призвести до постійних конфліктів та суперечок.

Згідно з дослідженням Т. В. Дуткевич: «основні причини психічної дезадаптації включають: недоліки в підготовці дитини до школи; соціально-педагогічна занедбаність; тривала психічна деривація; соматична ослабленість; порушення формування шкільних навичок, таких як дислексія та дисграфія; рухові вади; емоційні розлади.» [23, с 223-308].

За даними Г. А. Урунтаєвої та Ю. А. Афонькіної: «шкільна дезадаптація спостерігається у 5-8% випадків серед школярів молодшого віку. Ознаками психічної дезадаптації в умовах шкільного навчання можуть бути невідання встановлювати комунікативні взаємини з вчителями, ізоляція у колективі однолітків та поява симптомів психогенного розладу.» [49, с 193-198].

Часто проблеми нетипової поведінки є наслідком неефективного батьківського виховання. Діти можуть засвоювати деструктивні моделі

соціальної поведінки, які вони потім переносять на міжособистісні взаємини з вчителями та однолітками.

Одні з головних причин, які дослідники визначають, полягають у невідповідності функціональних можливостей дітей вимогам, що пред'являються системою навчання. Ця невідповідність, відома як "відсутність шкільної зрілості", може виникати з різних причин, таких як недостатній рівень інтелектуального розвитку, соціальна незрілість, нездатність до спілкування з іншими та проблеми здоров'я. Всі ці фактори, відомі як "проблеми дитини", можуть спричиняти труднощі в навчанні.

Зовнішні причини дезадаптації в школі, або "проблеми вчителя", також грають важливу роль. Ці причини включають невідповідність змісту навчання та методик викладання можливостям дитини, а також особистість вчителя, його стиль взаємин з учнями та батьками, серед іншого. Часто ці фактори взаємопов'язані та призводять до певних труднощів у навчанні.

Все різноманіття шкільних проблем можна умовно поділити на два типи. Перший тип - специфічні проблеми, які виникають внаслідок різних порушень, таких як порушення моторики, зорово-моторної координації, мовного розвитку тощо.

Другий тип - неспецифічні проблеми, які пов'язані з загальною ослабленою організацією, низькою працездатністю, високою втомленістю, повільним темпом діяльності тощо.

Соціально-психологічна дезадаптація може виявитися в проявах різних неспецифічних труднощів, переважно пов'язаних з порушеннями в діяльності. Наприклад, на уроці такий учень може виявляти неорганізованість, пасивність та повільний темп діяльності, неспроможність уважно слідувати завданням без додаткових нагадувань. Такі діти також можуть мати проблеми з письмом, проявляючи нерівні, розтягнуті літери та помилки у написанні.

Важливу роль у створенні сприятливого психологічного клімату в класі відіграє вчитель. Він повинен постійно працювати над підвищенням мотивації

учнів, створюючи ситуації успіху під час уроків та поза ними, а також підтримувати позитивні взаємини з батьками та учнями.

Узагальнюючи висновки багатьох вчених ми можемо визначити що шкільна дезадаптація є одним з видів соціальної дезадаптації і проявляється у розладі пристосування дітей шкільного віку до умов навчального закладу, що призводить до зниження навчальних здібностей та погіршення взаємин учнівського колективу.

Основні ознаки шкільної дезадаптації включають:

- а) Організаційні (є наслідками протистояння до вимог вчителя, дотримання розпорядку закладу та ін..).
- б) Навчальні (пов'язані з труднощами в оволодінні навчальної програми);
- в) Міжособистісні (пов'язані з труднощами у соціальній комунікації та зниженого суспільного статусу у групі).
- г) Невротичні (пов'язані з емоційним перевантаженням та конфліктами) [49, с 193-198].

Навчання призводить до значних змін в інтелектуальній, емоційній та соціальній сферах.

У інтелектуальній сфері це означає вимогу добре вчитися. Діти починають отримувати велику кількість нової інформації з різних галузей діяльності, таких як арифметика, граматики, література, етикет, національна культура та традиції. Для кращого засвоєння цієї інформації вона подається в ігровій формі, з використанням візуального сприймання та уяви, щоб діти краще освоїли шкільні предмети. Використання ігрових технологій сприяють розвитку самоконтролю сприяють розвитку самостійності та саморегуляції, тому учням першого класу нової Української школи переважно пропонують ігрові форми навчання. У процесі гри учні засвоюють значну кількість еталонів серед яких - етичних, сенсорних, практичних.

Зважаючи на особливості психофізіологічного розвитку дітей молодшого шкільного віку та особливості нервової системи необхідно впроваджувати спеціальний режим навчання який буде сприяти підвищенню продуктивності

працездатності. Нехтування особливостями психофізіологічного розвитку може призвести шкільної дезадаптації.

У молодшому шкільному віці відбувається розвиток особистісних якостей не лише в інтелектуальній, а й в емоційній та соціальній сферах.

У емоційній сфері формуванню почуттів сприяють успіхи та невдачі у навчанні, взаємини в колективі та спільні ігри. До емоційних переживань відносяться все, що стосується пізнавальних емоцій та інтересів. Індикатором ефективної протікання процесу психологічної адаптації є зацікавленість дитини до закладу освіти, позитивний емоційний стан при відвідуванні школи та навчальних предметів, підвищений пізнавальний інтерес до навколишнього оточення, відкритість у обговоренні шкільних подій. Зворотна ситуація є проявами ускладненої адаптації або проявами дезадаптації, це потребує допомоги фахівців психологічної служби.

У соціальній сфері відбуваються значні зміни у соціальному оточенні, складність може викликати входження у новий колектив. Для розвитку особистості школяра важливим є налагодження гармонійних стосунків, уникання конфліктних ситуацій та безпечне освітнє середовище. Цьому сприяє розвиток почуття «свій» у колективі та підтримки однолітків. В учнів першого класу досить часто виникають різні труднощі у спілкуванні у колективі. Це можуть бути, як активні так і сором'язливі діти, але і тим і іншим потрібно перебувати в доброзичливій атмосфері та мати гарні та теплі відносини у шкільному середовищі [33, с 16-21].

Переход до школи призводить до зміни авторитетної особи для дитини. Тепер це перший вчитель, який відіграє важливу роль у формуванні навичок міжособистісних взаємин. Вчитель виступає як лідер, який організовує учнівський колектив і здійснює постійний моніторинг взаємин у ньому. Важливо, щоб вчитель розумів, що діти в цьому віці керуються переважно його авторитетними настановами, і має змогу впливати на розподіл соціальних пріоритетів [25, с 115-148].

Особливу увагу з боку вчителя вимагають перші дні перебування дитини в школі. Важливо пам'ятати, що такі якості дітей, як неуважність, непосидючість, швидке відволікання, невміння управляти своєю поведінкою, пов'язані особливостями їхньої психіки, тому вчителю важливо не робити дітям різких зауважень, не обсміювати їх, а намагатися фіксувати увагу на позитивних аспектах їхнього поведінки.

Дослідник С. Д. Максименко підкреслює, що тон вчителя повинен бути довірливим і м'яким, а не авторитарним. Важливо нехтувати різними способами невербального спілкування, такими як обійми або взяття за руку. Це не лише заспокоює, а й надає дитині впевненість у тому, що дорослий виявляє до неї добре ставлення.

Для розвитку самостійності і активності дітей важливо позитивно оцінювати кожний вдалий крок дитини, спробу (навіть невдалу) самостійно знайти відповідь на питання. Дуже корисно давати дітям мистецькі навчальні завдання, щоб вони сперечалися, міркували, помилялися, разом з учителем знаходили правильне рішення [30, с 84].

На основі цих та інших критеріїв, дослідниками виділено три основних рівні адаптації для першокласників.

1. Високий рівень адаптації: Цей рівень характерний для першокласників, які позитивно ставляться до школи. Вони легко засвоюють навчальний матеріал, мають позитивний статус у класі і добре ладнають з однолітками та вчителем.

2. Середній рівень адаптації: Першокласники на цьому рівні також позитивно ставляться до школи, але можуть потребувати більшого контролю з боку вчителя. Вони здатні засвоювати основний зміст програми, але часом можуть виявляти незосередженість.

3. Низький рівень адаптації: Цей рівень характерний для тих першокласників, які негативно або байдуже ставляться до школи. Вони можуть мати пригнічений настрій, порушувати дисципліну, засвоювати матеріал фрагментарно і не мати близьких друзів у класі [27, с 32-35].

Науковці, зокрема В. Є. Каган, показують, що період адаптації для більшості дітей триває близько двох-трьох місяців. У цей період діти ближче знайомляться один з одним, з шкільною атмосферою і вчителем. Деяким дітям може знадобитися більше часу для адаптації, і вони можуть демонструвати негативні емоції та поведінку протягом першого семестру [26, с 17-35].

Отже, розгляд особливостей та критеріїв визначення психологічної адаптованості першокласників дозволяє зробити висновок про важливість позитивного ставлення до школи, ефективного взаємодії з однолітками та вчителем, а також про необхідність уважного супроводу дітей у процесі адаптації до шкільного середовища.

1.2 Вікові особливості дітей молодшого шкільного віку

Вступ до школи означає початок нового етапу в житті дитини молодшого шкільного віку, де основним видом діяльності стає навчання.

До 6-7 років спостерігається зростання рухливості нервових процесів, але процеси збудження все ще переважають над гальмуванням, що визначає характерні особливості молодших школярів, такі як непосидючість, підвищена активність і емоційна збудливість. У фізіологічному плані, в 6-7 років розвиток крупних м'язів випереджує розвиток дрібних, що робить дітям легше виконувати сильні, розмашисті рухи порівняно з точними, такими як письмо, через що вони швидко втомлюються [38, с 43- 72].

Хоча фізична витривалість і працездатність зростають, більшість дітей швидко втомлюються від шкільних навантажень, що може впливати на їх психо-емоційний та фізичний розвиток. Працездатність знижується вже через 25-30 хвилин після початку уроку, особливо при підвищеній емоційній напруги. Враховуючи це, важливо урахувати збудливість дітей.

З вступом до школи дитина зазнає істотних змін у соціальному розвитку, формується новий вид діяльності - навчальна, що визначає її подальший шлях.

Молодший шкільний вік характеризується цілим спектром психологічних і соціально-педагогічних особливостей, які притаманні виключно цій віковій категорії. У цьому віці дитина стає частиною шкільної та класної спільнот, що вимагає від неї вміння встановлювати взаємини як з однолітками, так і з дорослими, та підпорядковувати свою поведінку прийнятим моральним нормам.

Фізіологічний і фізичний розвиток дітей віком 7-10 років вивчалися багатьма вченими, такими як С.Ф. Цвек, Н.В. Москаленко, А.Д. Дубогай, С.М. Корнієнко та інші. Вони відзначають, що саме на цьому етапі формується основа для подальшого фізичного розвитку дитини. В цьому віці активно формуються основні вміння і навички, розвиваються інтереси та звички, а також формується характер [38, с 39-45].

На віковому етапі старшого дошкільного віку відбуваються значні зміни у розвитку головного мозку дитини, що відображається у збільшенні його розмірів і структурних особливостях. Зокрема, великі півкулі, особливо лобові частини, які пов'язані з діяльністю другої сигнальної системи, значно розвиваються. Це сприяє підвищенню можливості для гальмування нервових реакцій, що має важливе значення для формування вольових якостей у дошкільника, таких як самостійність, стримування імпульсивних дій та підпорядкування вимогам [44, с 93-134].

На фізіологічному рівні також відбуваються істотні зміни: збільшується вага та зростання дитини, що свідчить про активне дозрівання її організму. Пропорції тіла змінюються, а цей період часто називають "віком витягування" або "віком зміни зубів", як відзначав Л.С. Виготський.

У віці 6-7 років рухова сфера дітей вже досить добре сформована: вони вміють ходити з різною швидкістю, мають рівномірний та стійкий крок, а також вміють виконувати різноманітні рухи, такі як лазіння та стрибки. Діти опановують складні рухи, вчаться кататися на ковзанах та лижах. У цьому віці спостерігається розвиток усіх фізичних якостей, включаючи спритність, гнучкість, швидкість, силу, але особливу увагу слід приділити розвитку витривалості, яка є важливою для підтримки працездатності.

Справді, слабкі сторони в анатомії та фізіології дітей дошкільного віку потребують уваги, оскільки їхні нервові тканини швидко виснажуються, і будь-яка перенапруга може бути небезпечною. Тому важливо враховувати не лише те, що дитина здатна досягти при інтенсивному тренуванні, але і які фізичні та нервово-психічні витрати це потребуватиме.

Проте, перед початком школи дитина фізично готова до неї, і розвиток у дошкільному віці створює передумови для успішного пристосування до умов школи та систематичного навчання. Діти цього віку вже виявляють бажання стати школярами, виконувати серйозну діяльність та навчатися, і це стає для них важливим кроком у відчутті власної дорослості та відповідальності.

Також варто відзначити особливу чутливість дошкільників до засвоєння морально-психологічних норм та правил поведінки, а також їхню готовність до оволодіння цілями та засобами систематичного навчання. У цей період дитина вже проявляє стан, який можна назвати бажанням навчатися, що є важливим етапом у її психічному розвитку.

Психологічні. Вступ до школи відкриває новий етап у розвитку дитини, пов'язаний з розвитком мислення та появою нових психологічних функцій. Мислення стає центральною психічною функцією і починає впливати на роботу інших психічних процесів, таких як пам'ять, увага і сприйняття. З розвитком мислення також появляється властивість особистості дитини - рефлексія, тобто усвідомлення себе та свого місця в оточенні [35, с 47].

Вивчення 6-7-річних дітей можливе завдяки достатньому розвитку їх психічних пізнавальних процесів, таких як сприйняття, увага, уява, пам'ять, мислення та мова. На цьому віці їхня довільність і вербальність також зростають, що сприяє їхньому розумовому розвитку. Віготський Л.С. одним з перших відзначив, що готовність до шкільного навчання полягає не лише в кількісному запасі знань, а в рівні розвитку інтелектуальних процесів, якісних особливостях дитячого мислення.

Дж. Брунер у своїх дослідженнях говорить про стадію «конкретних операцій», яка починається з вступом дитини до школи. На цій стадії операції

стають інтеріоризованими та оборотними, що означає, що дитина може розв'язувати завдання вже не лише за допомогою проб і помилок, а подумки, застосовуючи зворотні операції. Це свідчить про розвиток внутрішніх структур мислення дитини [42, с 207-213].

Особливу увагу в інтелектуальному розвитку дітей цього віку приділяють диференційованому сприйняттю, розвитку наочно-дієвого та наочно-образного мислення, а також вмінню орієнтуватися в світі. Дитина на цьому етапі повинна цілеспрямовано спостерігати, порівнювати предмети та явища.

Отже, дитина в цьому віці має достатні психічні підґрунтя для успішного навчання, і ці різні аспекти розвитку враховуються в процесі її підготовки до школи.

Згідно з теорією Еріксона, у цей період формується важлива особистісна якість - відчуття соціальної та психологічної компетентності. Розвиток мислення також впливає на сприйняття та пам'ять, перетворюючи їх на регульовані та довільні процеси [38, с 193-198].

У віці 7-8 років діти мислять конкретними категоріями, але з часом вони переходять до стадії формальних операцій, що включає у себе уміння узагальнювати та абстрагувати. Вони навчаються аналізувати, знаходити взаємозв'язки та встановлювати прості закономірності.

Молодший школяр розвивається від аналізу окремих предметів та явищ до аналізу взаємозв'язків між ними. Важливою передумовою для цього є здатність встановлювати причинно-наслідкові зв'язки. Такий аналіз допомагає дітям краще розуміти світ навколо них та подальший процес навчання.

Розвиток теоретичного мислення, або мислення в поняттях, є ключовим в досягненні молодшими школярами рівня рефлексії - вміння досліджувати сутність понять, що перетворює їх пізнавальну діяльність та відносини з іншими людьми і самими собою.

Під впливом навчання роль і значення словесно-логічного, смислового запам'ятовування посилюється порівняно з наочно-образним запам'ятовуванням.

Діти навчаються свідомо керувати своєю пам'яттю та регулювати її прояви, такі як запам'ятовування, відтворення та пригадування.

У молодших школярів більш розвинена наочно-образна пам'ять, і вони краще запам'ятовують конкретні відомості, такі як події, предмети та факти, ніж визначення та пояснення. Діти схильні до механічного повторення для запам'ятовування без усвідомлення смислових зв'язків.

Результати досліджень пам'яті дітей 3-7 річного віку, проведених Істоміною З.М., показали наявність трьох мнемічних рівнів розвитку. На першому рівні відсутня свідомо мета запам'ятовування чи пригадування. Для другого рівня характерна свідомо мета, але відсутність способів для досягнення цієї мети. На третьому рівні дитина має свідому мету запам'ятати або пригадати і використовує мнемічні стратегії для досягнення цього [28, с 96-99].

Діти шестирічного віку досягають другого та третього рівня розвитку пам'яті, що означає, що вони вже мають здатність свідомо визначати мету запам'ятовування і використовувати стратегії для досягнення цієї мети. Вони становлять більшу частину дітей, що віднесені до групи з третім рівнем розвитку пам'яті.

Навіть у цьому віці діти проявляють не лише механічну пам'ять, а й елементи логічного запам'ятовування. Вони можуть запам'ятовувати зрозумілий текст і відтворювати його, що свідчить про розвиток їхньої когнітивної функції. Так, дослідження показали, що дитина 6-7 років зазвичай може відтворити 4-8 добре знайомих слів і лише 1-2 незнайомих, що свідчить про її здатність до вивчення і запам'ятовування нової інформації.

Це пояснюється тим, що молодший школяр ще не вміє диференціювати завдання запам'ятовування, тобто, не вміє відокремлювати, що потрібно запам'ятати дослівно, а що у загальних рисах. До переходу в середню ланку учні повинні сформувати здатність до запам'ятовування та відтворення змісту матеріалу, доказів та логічних схем міркувань.

Мотивація впливає на продуктивність запам'ятовування, і важливо навчити школяра правильно ставити цілі для запам'ятовування матеріалу. В умовах відсутності мотивації запам'ятовування може бути менш ефективним.

Хлопчики та дівчатка можуть відрізнятися у способах запам'ятовування, і в деяких випадках хлопчики можуть мати більшу успішність в оволодінні способами запам'ятовування [31, с 56-73].

У процесі навчання сприйняття стає більш аналітичним, диференційованим та організованим. Роль слова в сприйнятті також змінюється, і воно починає нести більше сенсу після пізнання об'єкта.

У розвитку сприйняття значна роль належить вчителю, який спеціально організовує діяльність учнів з сприйняття різних об'єктів. Він навчає дітей виявляти істотні ознаки та властивості предметів і явищ. Один з ефективних методів розвитку сприйняття - порівняння - сприяє глибшому сприйняттю та зменшенню кількості помилок.

Можливості вольового регулювання уваги у молодших школярів обмежені. Хоча старші школярі можуть змусити себе сконцентруватися на складній роботі ради майбутніх результатів, молодший школяр зазвичай може це зробити лише за наявності "близької" мотивації, такої як похвала або позитивна оцінка.

У молодшому шкільному віці увага стає концентрованою і стійкою, особливо коли матеріал навчання є наочним і яскравим, викликаючи емоційні реакції у школярів [28, с 193-198].

Також змінюється зміст внутрішньої позиції дітей. У молодшому шкільному віці вони більш уважно відносяться до взаємин з однолітками, а не тільки до успіхів в навчанні чи взаємин з вчителями. В цьому віці діти також формують свій статус у системі ділових і особистих взаємин класу.

Таким чином, взаємини з однолітками починають впливати на емоційний стан дитини все більше, порівняно з успіхами в навчанні чи взаєминами з вчителями.

На ранньому етапі навчання в школі важливу роль у формуванні самооцінки дитини відіграє вчитель, який оцінює її успішність за результатами навчання. Проте до завершення початкової освіти інші діти також впливають на уявлення про себе у школяра, переоцінюючи та коригуючи його характеристики, але вже не на основі навчальних досягнень, а на основі спостережень за його спілкуванням та поведінкою.

Незадоволення собою на цьому етапі розвитку може впливати не лише на спілкування з однолітками, але і на навчальну діяльність. Критичне ставлення до себе у молодших школярів викликає бажання отримати загальну позитивну оцінку своєї особистості від інших, переважно дорослих.

Характер молодшого школяра характеризується імпульсивністю та схильністю до бездумного впливу, що пояснюється їхньою вольовою слабкістю. Дитина цього віку ще не завжди здатна терпляче працювати над досягненням мети та подоланням труднощів [29, с 207].

Примхливість та упертість також є частими рисами характеру молодших школярів і можуть бути результатом недоліків в сімейному вихованні, де дитина звикла до того, що всі її бажання виконуються. Такі риси поведінки можуть виступати як форма протесту дитини проти шкільних вимог та потреби жертвувати власними бажаннями на користь виконання обов'язків.

Таким чином, у дітей розвиваються різні пізнавальні процеси, такі як зорова гострота, розрізнення кольорів, кінестезична та тактильна чутливість, а також пам'ять. На цьому етапі розвитку дитина опановує власну мнемічну діяльність та виявляє рівень образного мислення, що є важливим для успішного навчання в школі. Також в цьому віці розвивається мова, але вирішальне значення для готовності до навчання мають не лише знання та навички, а й рівень розвитку пізнавальних процесів та пізнавальна потреба дитини. Інтерес до отримання знань виростає з природної допитливості дітей і залежить від повноти задоволення цієї потреби з боку дорослих.

Моральні якості. Для успішного виховання почуття відповідальності необхідно розуміти та враховувати вікові особливості молодших школярів.

Психологи, такі як Л. Божович, О. Люблінська, Д. Ельконін, визначають цей вік як період активного формування моральних почуттів. У зв'язку з цим педагог повинен у першу чергу враховувати вікові особливості та особистісні взаємини молодших школярів. Серед цих особливостей виділяються: відсутність систематичних знань, обмежений життєвий досвід, підвищена емоційність та вразливість дітей. Саме у молодшому шкільному віці, коли діти дуже чутливі до емоційних вражень, ми розкриваємо перед ними загальнолюдські норми моралі та вчимо їх основам моральності. Привчаючи дітей до дотримання простих моральних принципів, ми сприяємо їх щасливому життю та розвитку, а також виховуємо в них перші прояви громадянської свідомості та турботу про інтереси колективу та суспільства [38, с 306-309].

Протягом дитинства малюк вчиться базовим навичкам практичної та мислительної діяльності, а також освоює соціальні цінності, норми та правила поведінки у спілкуванні з іншими людьми. Під впливом оцінок, пояснень та прикладів дорослих, ці навички та цінності набувають для нього особистого смислу і перетворюються на мотиви для дій та поведінки.

У період кризи (6-8 років) проявляється явище, яке Л. Виготський називав узагальненням переживань. Послідовні невдачі або успіхи, які дитина переживає майже однаково, формують стійкий емоційний комплекс - почуття власної неповноцінності, образи або, навпаки, почуття власної значущості. З часом ці емоційні утворення можуть змінюватися або зникати в залежності від накопиченого досвіду та нових ситуацій. Такий емоційний розвиток призводить до формування внутрішнього життя дитини, яке стає більш складним і різноманітним. Наприклад, однакова оцінка на уроці може викликати різний емоційний відгук у різних дітей: для одних - радість, для інших - розчарування чи образу [42, с 207-213].

У молодшому шкільному віці дитина починає розвивати стійкі форми поведінки і діяльності, що є основою формування її характеру. Це обумовлено входженням у колектив ровесників, де виникають взаємна вимогливість та взаємодопомога. Молодший школяр виявляє суспільну спрямованість

особистості, зацікавленість у справах інших дітей та класу, і прагне знайти своє місце в колективі, завоювати авторитет та повагу. Він починає свідомо підпорядковувати свої спонуки цілям і завданням, які стоять перед ним і його ровесниками, вчиться керувати своєю поведінкою та засвоювати норми і правила суспільної моралі.

Хоча дитина може мати знання про моральні норми, їй часто важко дотримуватися їх у своїй поведінці. Це пояснюється тим, що моральні знання у дітей можуть бути засвоєні формально, без їх емоційного відображення та без достатньої можливості їх застосувати в реальних ситуаціях. Молодші школярі зазвичай легше розуміють мотиви та вчинки інших людей, ніж власні. Навчання розрізняти мотиви вчинків і розуміти їх сутність в різних ситуаціях важливе для формування моральних почуттів та розвитку дитини [42, с 207-213].

У віці 6 або 7 років дитина нерідко переживає кризу, коли починає усвідомлювати своє місце в суспільних відносинах. Вона усвідомлює значення нової соціальної ролі - ролі школяра, яка пов'язана з навчальною діяльністю та є високо цінною для дорослих.

Л.С. Виготський розглядав кризу "7 років" у своїй статті з тією самою назвою. Він описував поведінку дітей цього віку як неприродну, манірну, дивну та немотивовану. Він стверджував, що ці ознаки виникають через втрату дитячої безпосередності та мимовільності, які формуються при диференціації внутрішнього та зовнішнього життя. У цьому віці дитина втрачає риси "дитячості", які характеризують дошкільника. У дошкільному віці притаманна цілісність особистості та нерозчленованість процесу розвитку. Дошкільники реагують безпосередньо, імпульсивно, щиро та ситуативно [33, с 16-21].

Л.С. Виготський також зазначав, що в кризовий період домінує позитивні зміни, зокрема з'являється довільність, що призводить до прогресивних змін у психіці дитини та перебудови її особистості. Поява нового рівня довільності породжує поза ситуаційну поведінку та звільнення від емоційної влади.

Ще однією особливістю кризи у 7 років було поява у дитини свідомого орієнтування в її власних переживаннях. Дитина у цьому віці стає свідомою своїх переживань та інтелектуалізує їх.

Важливо також пам'ятати про питання важковиховуваності дітей у кризовий період. Виготський показував, що ця важковиховуваність виникає не лише через зовнішні чинники, але й через внутрішню логіку процесу розвитку. Якщо дитина в цей період не стає важковиховуваною, то її темпи просування в навчанні можуть сповільнюватись порівняно з стабільними періодами [38, с 56-79].

Таким чином особливості розвитку дитини призводять до виникнення вікової кризи семи років, яка характеризується специфічними симптомами на підставі виникнення особистої свідомості. Перш за все, це втрата безпосередності, коли дитина починає розмірковувати про наслідки своїх дій для себе. Другий симптом - вередування, коли дитина приховує частину себе та своїх почуттів. І третій - "симптом гіркої цукерки", коли дитина намагається не показувати, що їй погано. Ці симптоми ускладнюють виховання дитини, оскільки вона починає закриватися та стає некерованою.

В основі цих симптомів лежить узагальнення переживань, коли у дитини виникає нове внутрішнє життя, яке не завжди відповідає зовнішньому.

Криза семи років вимагає переходу до нового соціального середовища та нових відносин. Дитина повинна почати взаємодіяти зі суспільством як зі спільнотою людей, які займаються обов'язковою, суспільно необхідною та корисною діяльністю. У наш час це часто виявляється у бажанні дитини якнайшвидше піти до школи.

1.3 Дослідження впливу особливостей сімейного виховання на рівень адаптованість молодших школярів

Вступаючи в школу, дитина зазнає значних змін у взаємини з навколишніми людьми, і ці зміни є досить суттєвими. По-перше, значно

збільшується час, що приділяється спілкуванню. Тепер більшу частину дня діти проводять у контактах з навколишніми людьми: батьками, вчителями, іншими дітьми. Старанність, дисциплінованість молодшого школяра, його прийняття правил шкільного життя, успішність або невдачі в навчанні надає відбиток на всій системі батьківських відносин з дитиною.

В ранньому дитинстві, від народження до 5-7 років, кожна людина переживає важливий етап, який визначає весь подальший її шлях. На цьому етапі основним вихователем дитини є сім'я: батьки, брати та сестри, дідусі та бабусі. Саме в сім'ї на цьому етапі закладаються основи виховання.

Для дитини раннього віку основним джерелом інформації про себе та інших є дорослі, які в буквальному сенсі слова визначають, хто він є.

І.С. Кон, видатний філософ і психолог, зазначив: "Батьки називають дитину, дають йому власне ім'я, навчають відгукуватися на нього, організовуючи тим самим систему його реакції. Вони допомагають йому усвідомлювати як те, що належить йому (частини його тіла), так і його власну належність - статеву, сімейну і т.д. Оцінюючи дії дитини, вони формують у нього певне емоційне ставлення до себе, почуття власної цінності. Від емоційного клімату перших місяців і навіть днів життя». [45, С. 125-130].

Науковців важають, мовлення та культурні звички також формуються переважно у дитячому віці. Наші культурні звички, як правило, - це удосконалені копії звичок батьків, які ми сприймаємо в самому ранньому дитинстві[47].

Масові опитування показують, що з віком вплив сім'ї на формування особистості не втрачає свого значення. Так, на питання "Хто або що найбільше вплинуло на формування вашої особистості?" - 60% учнів старших класів, студентів, батьків (всього було опитано 436 осіб) назвали сім'ю, 11,3% - школу, решта 28,7% респондентів віднесли до числа найбільш важливих факторів, що вплинули на формування їх особистості, такі: 1) різні (сім'я, школа, книги, радіо і ін.) - 9%; 2) друзі - 8,5%; 3) сім'ю і школу - 2,3%; 4) книги - 2,3%; 5) вулицю -

0,9%; 6) інститут - 0,9%. Не назвали жодного фактора (складно відповісти) - 2,3% [48, С. 69-84].

Подані цифрові показники підтверджують аналіз ретроспективних творів на тему "Історія мого виховання". Автори їх річні хлопці та дівчата віком 22-23 роки.

Тільки у трьох з 63 сочинень автори з вдячністю згадують школу, стверджуючи, що роки, проведені в ній, ніколи не будуть забуті, і саме ці роки є основним фактором, що вплинув на формування їх особистості. "У школі, - пише один із авторів, - я навчилась багато чому: виступати на зборах, співати, танцювати. Тут виявилися мої організаторські здібності. Школа була найплodотворнішим творчим періодом у моєму житті".

Дитячо-батьківські відносини є ключовим елементом у структурі сімейної системи, впливаючи на психічний розвиток та соціалізацію дитини. Їх можна розглядати з різних параметрів:

1. Характер емоційного зв'язку: включає в себе емоційне прийняття дитини з боку батька та прив'язаність та емоційне ставлення до батька з боку дитини.
2. Мотиви виховання та батьківства: описують цілі та наміри батьків у вихованні дитини.
3. Ступінь включення відносин: визначає, наскільки активно батько та дитина беруть участь у взаємодії.
4. Задоволення потреб дитини: виявлення турботи та уваги батька до потреб своєї дитини.
5. Стиль спілкування: описує спосіб взаємодії та комунікації між батьком та дитиною.
6. Спосіб вирішення конфліктів: включає в себе методи розв'язання проблемних ситуацій та підтримку автономії дитини.
7. Соціальний контроль: описує вимоги, заборони, контроль та санкції, застосовані батьками.

Інтегративні показники дитячо-батьківських відносин включають батьківську позицію, тип сімейного виховання та ступінь послідовності в його

реалізації. Вони визначаються емоційними відносинами, стилем спілкування, рівнем задоволення потреб дитини та батьківським контролем. [37, с 10-17].

Сім'я може виступати як позитивний, так і негативний фактор виховання. Позитивний вплив на особистість дитини полягає в тому, що ніхто, крім найближчих для нього у сім'ї людей - матері, батька, бабусі, дідуся, брата, сестри, не ставиться до дитини краще, не любить її так і не турбується про неї стільки. І разом з тим ніякий інший соціальний інститут не може потенційно завдати стільки шкоди у вихованні дітей, скільки може зробити сім'я.

Сім'я - це особливого роду колектив, що відіграє в вихованні основну, тривалу та найважливішу роль. Наукові дані свідчать про те, що сім'я в значній мірі впливає на розвиток і формування різних аспектів особистості школяра. Іншими словами, її вплив є всеосяжним.

Дослідження Е.В. Ваппера показало, що в сім'ях з відстаючими у навчанні учнями існує у середньому 4,5 несприятливих умов середовища, тоді як у сім'ях успішних учнів - лише 1,2. У сім'ях з відстаючими учнями батьки часто ведуть не гармонійного способу життя, відносяться нерівномірно до своїх дітей, байдужі до радостей і горів, до успіхів і невдач своїх дітей, що призводить до зникнення довірливих відносин у сім'ї, що в свою чергу негативно впливає на навчання дітей [9, С. 43-49].

Від сімейного середовища залежить не лише успішність учнів і їхнє ставлення до духовної культури, але й багато якостей особистості школярів, їхня спрямованість в цілому. Психологічний клімат домашнього середовища, внутрішньосімейні відносини в значній мірі відображаються на контактах дитини з навколишніми людьми.

Дані досліджень показують, що вплив сім'ї та її психологічного клімату на дитину значно перевищує ступінь впливу інших виховних факторів. Так, 80% із 1035 респондентів (учнів шкіл, студентів вишів) переконані в тому, що такі якості, як патріотизм, почуття обов'язку і відповідальності, працьовитість і доброта, чутливість, повага до людей сформувалися у них завдяки сімейному вихованню, під впливом, передусім, батьків. Встановлена повна залежність

вольового розвитку від умов домашнього середовища. Лінь, нестійкість, боягузтво, упертість та інші негативні якості дітей лежать на совісті передусім батьків. Низький рівень мотивації, споживча мораль батьків стискує та збіднює вольову діяльність дитини, досвід спілкування та сферу потреб, грає роль ізолятора в шкільному колективі.

Вплив сім'ї на формування особистості людини є важливим та неперевершеним. Ось кілька ключових особливостей, які пояснюють цей вплив:

1. Раннє дитинство як фундамент: Виховний вплив сім'ї починається з дня народження дитини, а раннє дитинство стає фундаментом для розвитку особистості. У цей період формуються основні властивості психіки та ставлення до життя.

2. Безперервність та різноманітність впливу: Сімейне виховання є тривалим та безперервним, охоплюючи дітей різного віку, статі та досвіду життя. Це перша та найбільш значуща група, в яку потрапляє дитина, і вона визначає особливості процесу виховання.

3. Емоційна насиченість взаємин: Сімейні відносини базуються на інтимності та емоційності, що формує емоційно-мотиваційне середовище дітей та їхнє ставлення до життя.

4. Батьківська любов та ласка: Батьківська любов та ласка до дітей є неперевершеними. Це формує основу для духовного та емоційного розвитку дитини.

5. Орієнтація на особистість: Сімейне виховання завжди орієнтоване на конкретну особистість, а не на дитячу групу в цілому. Батьки мають більше можливостей для глибокого вивчення та врахування індивідуальності дитини.

6. Справа, а не слово: В сім'ї важливий не тільки словесний вплив, але й приклад через дії. Діти вчителюються через приклад батьків та їхні дії, що сприяє формуванню їхньої особистості.

Вплив сім'ї на особистість може бути як позитивним, так і негативним, і це залежить від багатьох чинників, таких як тип сім'ї, умови виховання та ставлення

батьків до дітей. Проте, як позитивний, так і негативний вплив сім'ї на особистість завжди має переважаючий характер над іншими факторами.

Деякі батьки реагують надмірно емоційно на невдачі своїх дітей у школі, не усвідомлюючи, що таким чином можуть завдати шкоди їхній вразливій психіці. Це може призвести до того, що діти починають соромитися своїх неудач і боятися розчарувати батьків. Таке ставлення може сприяти розвитку негативних емоцій щодо школи, що в свою чергу може призвести до формування шкільної дезадаптованості.

Однією з причин соціального неблагополуччя учнів є сімейні конфлікти батьків. У дисгармонійних сім'ях може бути напруженість, використання недостойних методів спілкування, байдужість до емоційного аспекту комунікації та психологічна дистанція. Така поведінка може спричинити постійні невротичні реакції у дітей, які потім можуть перенестися на умови шкільного навчання [23, с 158-163].

Діти з неповних сімей також можуть зазнавати труднощів у шкільній адаптації. Одному батькові може бути важко забезпечити фінансове благополуччя дитини, бути належним часом для неї та виконати всі навчальні завдання. Робота забирає багато часу, що залишає обмежено можливості батьків для підготовки дитини до школи.

Після вступу в школу дитина автоматично займає зовсім нове місце в системі взаємин дитячо-батьківських: вона отримує відповідальності які постійні з здобуванням освіти. Ставлення батьків змінюється через те що тепер дитина не лише «маленьке чудо», а особистість яка бере на себе відповідальність за дотримання процесу навчання.

У цей період діти починають відчувати суттєві зміни розуміння, що її життя радикально змінилося - на неї лягли обов'язки відповідати вимогам покладеними на неї через відвідання освітнього закладу [47, с 67-83].

Перехід від дитячого садка до шкільного пов'язано з підпорядкуванням новим правилам життя. Батьки починають підвищувати рівень контролю

підвищуючи увагу до виконання домашніх завдань та дотримання правил встановлених у школі та класі, вносять зміни у звичний розпорядок життя.

Строгіші вимоги до дитини, навіть у доброзичливій формі, покладають на неї відповідальність за себе. Необхідна стриманість від ситуативних імпульсивних бажань та обов'язкове самоорганізація створюють в початковій дитині відчуття самотності, відчуженості від себе батьків - адже вона повинна нести відповідальність за своє нове життя і самостійно його організовувати. Розпочинається складний період випробування для дитини не лише необхідністю ходити в школу, бути дисциплінованою (правильно себе вести в класі, бути уважною до ходу уроку, до розумових операцій, які потрібно виконувати при виконанні завдань вчителя і т. д.), але й необхідністю організації свого дня вдома, в сім'ї.

Ціннісне ставлення до дитини з високою рефлексією та відповідальністю за неї - найбільш ефективний стиль дитячо-батьківських відносин у молодшому шкільному віці. Тут дитині виявляють любов та доброзичливість, граються та розмовляють на теми, що її цікавлять. При цьому їй не ставлять собі на голову і пропонують враховувати інших. Така сім'я позитивно впливає на розвиток провини та почуттям власної гідності та відповідальності за близьких. Діти з такої сім'ї набувають самостійності, будують відносини з іншими, тим самим підвищують власну самооцінку та контролюють поведінкові прояви.

Дитячо-батьківські відносини є ключовим елементом виховання та розвитку дитини, вони формуються через взаємодію, спілкування та взаєморозуміння між батьками та дітьми. Емоційне прийняття дитини з боку батьків, а також прив'язаність та емоційне ставлення дитини до батьків є важливими аспектами цих відносин. Мотиви виховання, ступінь вовлеченості батьків у дитячо-батьківські відносини, а також їхня здатність задовольняти потреби дитини також відіграють значну роль у формуванні цих відносин [29, с 74].

Вплив дитячо-батьківські відносини можна поділити на позитивний та негативний наслідки на розвиток дитини. У позитивних відносинах дитина

почувається захищеною та любленою, що сприяє її емоційному та психічному розвитку. У негативних відносинах дитина відчуває себе самотньою та нещасною, що може призвести до розвитку агресивності та невпевненості у собі.

Дитячо-батьківські відносини в сім'ї є складною системою, яка визначається рядом факторів, включаючи цілі виховання, методи впливу, взаєморозуміння та рівень соціального контролю. Існує кілька тактик виховання в сім'ї, які відповідають різним типам сімейних відносин: диктат, опіка, "невмішання" та співпраця [45, с 125-130].

Диктат в сім'ї проявляється у вживанні одними членами сім'ї (зазвичай дорослими) систематичного насильства та підтискання ініціативи та самоповаги у інших членів. Це може призводити до супротиву дитини та психологічних проблем.

Опіка в сім'ї включає у себе задоволення всіх потреб дитини та захист її від труднощів, але це може призвести до відсутності самостійності та ініціативи у дитини, яка може мати проблеми у взаємодії з оточуючим світом.

"Невмішання" в сім'ї може призводити до пасивності батьків у вихованні та відокремлення дорослого та дитини, що також може створити проблеми у розвитку дитини.

Співпраця в сім'ї передбачає спільні цілі та завдання, а також високі моральні цінності. Це може призводити до підвищення самостійності та ініціативи у дитини [45, с 125-130].

Отже, родинне виховання має велике значення у формуванні особистості дитини. Важливо, щоб батьки були динамічними, гнучкими та прогностичними у своєму підході до виховання, створюючи сприятливі умови для розвитку дитини.

Висновки до першого розділу

Аналізуючи наукові праці за темою нашого дослідження нами було розглянуто етапи адаптації дітей до школи, а також виділяє різні аспекти цього процесу, такі як: фізіологічна та соціально-психологічна адаптація. Із заданих даних можна виділити наступне:

Адаптація дітей до шкільного середовища складається з трьох основних етапів:

Орієнтаційний етап: Протягом двох-трьох тижнів після початку навчання організм дитини реагує на нові впливи та витрачає всі свої ресурси на цю адаптацію.

Період нестійкого пристосування: Організм шукає оптимальні реакції на нові умови навчання.

Період стійкого пристосування Організм знаходить оптимальні варіанти реагування на навчальне навантаження.

Важливо враховувати стан здоров'я дитини під час адаптації, оскільки це може вплинути на процес. Діти з гарним здоров'ям легше адаптуються до школи, ніж ті, хто має проблеми зі здоров'ям.

Адаптація до шкільного середовища включає фізіологічні та соціально-психологічні аспекти. Фізіологічна адаптація передбачає фізіологічні реакції організму на зміни оточуючих умов, тоді як соціально-психологічна адаптація означає пристосування особистості до соціальної сфери.

Під час адаптації до школи діти проходять різні етапи адаптації, які можуть мати різний вплив на їхнє поведінкове та соціальне функціонування. Результати досліджень показують, що деякі діти можуть відчувати стрес та труднощі у процесі адаптації, особливо в перший час після розлучення з батьками.

Зміни в інтелектуальній, емоційній та соціальній сфері: Навчання викликає значні зміни в цих сферах. Критеріями успішної адаптації є бажання вчитися, радість від навчання, гармонійні стосунки з однолітками та вчителем.

Роль вчителя: Вчитель відіграє ключову роль у підтримці адаптації дітей до шкільного середовища. Його тон, підхід та взаємодія з учнями можуть суттєво впливати на їхню успішність та емоційний стан. Важливою є не лише академічна успішність, але й комфорт та психологічне самопочуття учнів.

Отже, з урахуванням цих факторів, ефективна адаптація першокласників до шкільного середовища вимагає комплексного підходу та уваги до їхніх потреб у різних сферах життя.

РОЗДІЛ II

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ НА РІВЕНЬ ШКІЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ

2.1. Методичний інструментарій дослідження

Емпіричне дослідження впливу сімейного виховання на рівень шкільної адаптації, здійснене нами у межах дипломної роботи, носить констатуючий характер. Воно має власні цілі та завдання, спрямованість яких визначається відповідно до мети та гіпотези нашого дослідження.

Мета дослідження: Виявити взаємозв'язок особливостей батьківського ставлення до дитини з його рівня адаптації до школи.

Поставлена мета передбачає вирішення наступних **задач**:

1. Провести теоретичне дослідження особливостей соціально-психологічної адаптації дітей до школи;
2. Провести емпіричне дослідження особливостей адаптації дітей до школи;
3. Дослідити вплив сімейного виховання на соціально-психологічну адаптацію дітей до школи.
4. Запропонувати практичні рекомендації для зменшення проявів дезадаптації в учнів у період процесу адаптації.

Об'єкт: батьківське ставлення до дитини та її рівень адаптації до школи.

Предмет: взаємозв'язок особливостей батьківського ставлення до дитини з його рівень адаптації до школи.

Під час проведення емпіричного дослідження ми використали такі психодіагностичні методики:

1. Проективна методика «Дерево» Джон і Дайани Лампен (Додаток А);
2. Методика діагностики рівня шкільної тривожності Філіпса (Додаток Б);
3. Методика Рене Жіля (Додаток В);
4. Тест-опитувальник батьківського ставлення (А.Я. Варга та В.В. Століним). (Додаток Г)

Проективна методика «Дерево» Джон і Дайани Лампен

З метою дослідження шкільної мотивації та адаптації було використано методику яка вперше була представлена для роботи шкільних психологів в Одесі у 1997 році. Авторами даної методики, є англійські психологи Джон і Дайана Лампен, з того часу дана методика набула широкого використання для рівня адаптації школярів до нових умов навчання.

Передусім методика призначено для оцінки пристосування школярів молодшого шкільного віку до навчання. Однак згодом виявилось, що цей тест також актуальний і для дорослих з метою дослідження актуального становища у колективі.

Крім того методика надає можливість більш комплексного дослідження особливостей особистості учнів. Даний тест отримав високу оцінку серед дітей, вони з цікавістю виконують завдання [39, с 83-84].

Методика діагностики рівня шкільної тривожності Філіпса

З метою визначення рівня тривожності учнів та особливостей природи тривожності безпосередньо пов'язаною зі шкільним життям у дітей молодшого шкільного віку, нами було використано психодіагностичну методику діагностики рівня шкільної тривожності Філіпса.

Дана методика містить 58 питань, закритого характеру, на які учням потрібно відповісти «Так» чи «Ні».

Учням пропонується інструкція, питання можуть як зачитуватись, що є зручним для дітей які ще не вміють читати так і надаватись письмово. Додатково кожному респонденту надається відповідний бланк для відповідей, для зручності інструкція також зазначається на бланку.

Інструкція, містить усю необхідну інформацію: «Учні, зараз Вам буде запропоновано відповісти на питання про те, як Ви почуваетесь в школі. Тут немає вірних чи невірних, добрих чи поганих відповідей, тому просимо Вас відповідати якомога щиро і правдиво. Намагайтесь над питаннями довго не замислюватись, частіше перша відповідь яка виникла є найбільш точною. Отримані результати не будуть ні з ким обговорюватись, а

використовуватимуться у статистичному вигляді. Для зручності відповіді пропонуємо використовувати «+» якщо Ви згодні або «-», якщо не згодні з твердженням».

Методика досліджує наступні характеристики проявів тривожності дітей у школі:

«Загальна тривожність у школярів» – відображає емоційний стан учні, які безпосередньо пов'язані з різними сферами освітнього середовища та включення дитини у освітній процес.

«Переживання соціального стресу» - виявляє особливості емоційного стану школярів, які пов'язані з її соціальними контактами, на сам перед з однокласниками.

«Фрустрація потреби у досягненні успіху» - зображає особливості психічного фону у якому перебуває дитина та сприяє учням реалізувати потребу у досягненні високих результатів та потреби у реалізації успіху.

«Страх самовираження» – виявляє несприятливі емоційні переживання стану, які пов'язані з потребою саморозкриття, демонстрації себе серед інших, представлення своїх можливостей.

«Страх ситуації перевірки знань» - відображає переживання та негативне ставлення учнів у ситуаціях перевірки знань особливо при публічних виступах та відповідях біля дошки та пов'язаними з ними проявами тривожності.

«Страх невідповідати очікуванням оточуючих» - виявляє орієнтацію учнів на оцінку їх шкільних досягнень, вподобань, думок іншими, та підвищення тривоги щодо оцінки оточуючим.

«Низька фізіологічна опір стресу» - демонструє психофізіологічні особливості дитини, які знижують пристосованість учнів до ситуації, які пов'язані з стресогеними факторами та посилюють ймовірність деструктивної реакції на тривожний чинник оточуючого середовища.

«Проблеми та страхи у відносинах з вчителями» – демонструє негативний емоційний фон який спричинений особливостями соціальних відносин учнів з вчителем у освітньому середовищі, що знижує результативність навчання.

При обробці та інтерпретації результатів відповіді на питання порівнюються з ключем до методики. Збіг відповідей з ключем свідчать про прояви тривожності. При інтерпретації результатів аналізується загальна кількість розбіжностей яка характеризує загальну тривожність: у випадку розбіжностей більше 50% - свідчить про підвищену тривожність, якщо розбіжності становлять 75% і більше можемо говорити про високі показники тривожності.

Кількість бігів по кожному з 8 факторів тривожності, що відзначаються у опитувальнику, рівень тривожності визначається аналогічно до наведеного вище прикладу.

Оцінка внутрішнього емоційного стану учнів визначається сукупністю наявних тривожних факторів та їх кількістю [39, с 83-84].

Проективна методика Рене Жиля

Для дослідження міжособистісних відносин дитини та її уявлення про сімейне оточення було обрано дитячу проективну методику Рене Жиля. Ця методика допомагає з'ясувати, як дитина адаптується у соціумі та як вона спілкується з іншими людьми. Крім того, вона дозволяє виявити можливі конфліктні моменти у взаємини дитини з оточенням, що надає можливість впливати на ці відносини та впливати на розвиток її особистості.

Методика Р. Жиля є проективною візуально-словесною технікою, що містить у собі 42 завдання: 25 картинок із зображенням дітей або дітей з дорослими, а також 17 текстових завдань. Перед розпочатком роботи з дитиною пояснюється, що від неї очікують відповіді на питання, які стосуються ситуацій, зображених на картинках. Дитина обирає місце серед персонажів або відтворює себе у якій-небудь ситуації на картинці. Таким чином, методика дозволяє зібрати інформацію про ставлення дитини до членів родини та інших людей у її оточенні.

Діагностика починається зі знайомства дитини з тим, що саме буде відбуватись та як пройде дослідження, що допомагає зменшити тривожність та готує її до роботи. Пояснення повинні бути зрозумілими та доступними дитині, вона повинна розуміти, що її чекають питання на основі певних картинок, після

чого дитині пропонується розглянути діагностичний матеріал та дати на них відповіді.

Учням потрібно обрати місце серед зображених на картці людей або ідентифікувати себе з персонажем на картці. При роботі з текстовими завданнями учням пропонується обрати певну форму взаємин та поведінки, причому деякі завдання будуються на зразок соціометричних. Таким чином, методика дозволяє отримати інформацію про ставлення дитини до різних людей (до сімейного оточення) та явищ.

Методика Р. Жилия відрізняється простотою та зрозумілістю, що робить її зручною для дітей та забезпечує можливість більш формалізованої обробки результатів. Вона також дозволяє представити результати дослідження якісно та кількісно.

Психологічний матеріал, отриманий за допомогою цієї методики, можна умовно поділити на дві групи змінних: стосунки дитини до інших та відношення до себе

А. Шкали, які характеризують особистісні відносини дитини з іншими людьми:

- ✓ ставлення до матері;
- ✓ ставлення до батька;
- ✓ ставлення до матері та до батька, що сприймаються дитиною як батьківське подружжя (батьки);
- ✓ ставлення до братів та сестер;
- ✓ ставлення до бабусі, дідуся та інших близьких дорослих родичів;
- ✓ ставлення до друга (подруги);
- ✓ ставлення до вчителя (вихователя).

Б. Шкали, що характеризують особливості самої дитини:

- ✓ допитливість;
- ✓ прагнення спілкування у великих групах дітей;
- ✓ прагнення домінування, лідерства у групах дітей;
- ✓ конфліктність, агресивність;

- ✓ реакція на фрустрацію;
- ✓ прагнення до усамітнення і як загальний висновок ступінь соціально адекватності поведінки дитини, а також фактори (психологічні та соціальні), що порушують цю адекватність.

Методика Р. Жилия є перехідною формою між анкетою і проєктивним тестом, що дозволяє глибше вивчати особистість дитини [35, С. 43-45].

Тест опитувальник батьківського ставлення (А.Я. Варга и В.В. Століним)

За результатами, чотири з п'яти чинників виявилися дискримінативними, тобто вони значно відрізнялись один від одного у вибірках. Це свідчить про те, що опитувальник дійсно відображає особливості батьківського ставлення осіб, які мають труднощі у вихованні.

Додатково, проведено факторний аналіз даних з наступним використанням методу "Варімакс" для обертання значущих факторів. Цей аналіз підтвердив збіг апріорних та емпіричних груп, що виявився у виділенні групи суб'єктивно благополучних батьків (контрольна група) та підвибірки людей, які звернулися за допомогою до психологічної консультації. Ці результати також підтвердили валідність опитувальника.

Опитувальник батьківських відносин (ОРО) є інструментом для виявлення батьківського ставлення до дітей. Він орієнтований на виявлення різноманітних почуттів, стосовно дитини, наявних у батьків, а також їхніх практик у спілкуванні та розумінні дитячої поведінки.

Опитувальник складається з 5 шкал:

1. Шкала "Прийняття-відштовхування":

- ✓ Показує загальне емоційне ставлення до дитини.
- ✓ На одній половині, батьки цінують дитину такою, яка вона є, поважають її індивідуальність і проводять багато часу разом.
- ✓ На іншій половині, батьки неадекватно виховують дитину, відчуваючи до неї смуток та злість, і навіть не вірять їй.

2. Шкала "Кооперація":

- ✓ Відображає соціально прийнятне ставлення батьків.

- ✓ Батьки зацікавлені у планах дитини, допомагають та підтримують її.
- ✓ Вони пишаються її досягненнями та високо цінують її інтелект та творчість.

3. Шкала "Симбіоз":

- ✓ Відображає бажання батьків забезпечити дитину.
- ✓ Батьки відчують себе з дитиною єдиним цілим та прагнуть захистити її від життєвих труднощів.
- ✓ Вони постійно турбуються за долю дитини, розглядаючи її як беззахисну та маленьку.

4. Шкала "Авторитарна гіперсоціалізація":

- ✓ Відображає суворе керування поведінкою дитини.
- ✓ Батьки вимагають від дитини слухняності та покарання за вираження власної думки.
- ✓ Вони контролюють досягнення та дії дитини.

5. Шкала "Маленький невдаха":

- ✓ Показує спосіб розуміння та виховання дитини.
- ✓ Батьки сприймають дитину як непристосовану та невдаху, відокремлюючи її від життєвих труднощів.
- ✓ Вони не вірять їй та контролюють кожен крок.

У опитувальнику міститься 61 твердження про виховання дітей, на які відповідають тестувані, обводячи кружечком номер, з яким вони погоджуються, або зачеркуючи номер, якщо не погоджуються. Результати оброблюються шляхом підрахунку балів за кожною шкалою, де враховуються лише "вірні" відповіді. Норми тесту подаються у вигляді таблиць процентильних рангів балів за кожною з шкал [35, С. 51-54].

2.2 Організація дослідження

В організації психологічного дослідження ключове значення має навички психолога у визначенні проблеми, правильному формулюванні запитань та

отриманні потрібної інформації, а також у проведенні аналізу інформації та формулюванні практичних висновків.

Це передбачає використання аналітичних здібностей для обробки зібраних даних і розуміння внутрішньої сутності психологічного явища чи проблеми. Зважаючи на ці класичні принципи, ми вибрали психодіагностичний інструментарій, що відповідає цілям нашого дослідження, з метою:

- Вибрані методики є менш трудомісткими і забезпечують необхідний результат.
- Обрані методики легкі для розуміння та доступні для досліджуваних, не потребують значних фізичних або психологічних зусиль.
- Інструкції до психодіагностичних методик прості, короткі і зрозумілі, відповідають віковим особливостям досліджуваних.

Для дослідження впливу особливостей сімейного виховання на рівень шкільної адаптації було розроблено психодіагностичну програму, яка складається з трьох етапів: підготовчого, етапу проведення експериментального дослідження та етапу обробки, аналізу та інтерпретації результатів.

На підготовчому етапі формулюється психологічна проблема на основі аналізу літератури, досліджується актуальність теми, визначаються мета та завдання дослідження, основні теоретичні положення впливу особливостей сімейного виховання на рівень адаптації дітей першого класу.

Другим етапом є проведення емпіричного дослідження. Використовуються різні методи, які відповідають віковим особливостям досліджуваних. Тривалість дослідження була від листопада 2022 року до лютого 2023 року. Збираються емпіричні дані за однаковим стандартом, у всіх учасників дослідження.

Третім етапом є інтерпретація отриманих результатів та формулювання висновків за результатами аналізу даних, зібраних під час дослідження.

У дослідженні брали участь учні перших класів Одеський ліцей №62 Одеської міської ради, 69 учень у віці 7-8 років, з яких 39 дівчинки та 30 - хлопчики.

Емпіричне дослідження проводився у звичайних для дітей умовах, у класних кабінетах. Кожен учень займав своє звичайне комфортне робоче місце,

що дозволило уникнути спотворення даних, а також забезпечувалися тепло та достатнє освітлення.

У період проведення досліджень не було повітряних тривог чи інших стресових факторів зовнішньої середовища. Такі комфортні умови допомогли знизити вплив можливості спотворення результатів емпіричного дослідження впливу особливостей ставлення батьків на рівень адаптації дітей до школи.

Також у дослідженні приймали участь батьки. Психологічна діагностика батьків проводилась у грудні під час відвідання батьківських зборів.

Для практичного вивчення проблеми в програму дослідження були включені такі психодіагностичні методики:

- ✓ Методика діагностики рівня шкільної тривожності Філіпса;
- ✓ Методика Рене Жіля;
- ✓ Тест-опитувальник батьківського ставлення (А.Я. Варга и В.В. Століна);
- ✓ Проективна методика «Дерево» Джоном і Дайаной Лампен.

Емпіричне дослідження проводилось у декілька етапів у різні дні, з метою зменшення навантаження на учасників дослідження

У перший день були проведені методики: дослідження рівня шкільної тривожності «Методика діагностики рівня шкільної тривожності Філіпса» та діагностика за методикою «Дерево».

При дослідженні рівня шкільної тривожності учням роздавались бланки для фіксування відповідей, самі запитання зачитувались, через те що не всі діти вміли читати. На початку дослідження учням надавалась інструкція.

Для дослідження рівня мотивації та адаптації учням пропонувався стимульний матеріал та надавалась інструкція в усному та письмовому вигляді.

У другий день було проведено дослідження за методикою методика Рене Жіля.

Перед початком роботи з методикою дітям повідомлялось, що від неї чекають відповіді на запитання щодо картинок. Дитина розглядає малюнки, слухає запитання та відповідає.

Дитина має обрати собі місце серед зображених людей, або ідентифікувати себе з персонажем, який займає те чи інше місце у групі. Він може вибрати його ближче чи далі від певної особи. У текстових завданнях дитині пропонується вибрати типову форму поведінки, причому деякі завдання будуються на кшталт соціометричних. Таким чином, методика дозволяє отримати інформацію про ставлення дитини до різних оточуючих її людей (до сімейного оточення) та явищ.

Простота і схематичність, що відрізняють методику Р. Жіля з інших проєктивних методик, роблять її легшою для випробуваного - дитини, а й дають можливість щодо більшої її формалізації. Крім якісної оцінки результатів, дитяча проєктивна методика міжособистісних відносин дозволяє подати результати психологічного обстеження з низки змінних і кількісно

2.3 Аналіз результатів емпіричного дослідження

Для дослідження впливу особливостей сімейного виховання на рівень шкільної адаптації нами було розроблено психодіагностичну програму, яка включала в себе використання наступних методик:

- ✓ Методика діагностики рівня шкільної тривожності Філіпса;
- ✓ Методика Рене Жіля;
- ✓ Тест-опитувальни батьківського ставлення (А.Я. Варга и В.В. Століна);
- ✓ Проєктивна методика «Дерево» Джоном і Дайаной Лампен.

З метою дослідження рівня шкільної мотивації та адаптації нами було використано проєктивну методику «Дерево» Джоном і Дайаною Лампен.

Результати дослідження рівня адаптації та мотивації представлені у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Дослідження рівня адаптації та мотивації

Показники	Значення у %
-----------	--------------

Установку на подолання перешкод	10
Товариськість	10
Бажання домагатися успіхів	9
Стомлюваність	13
Мотивація на розваги	9
Відстороненість/ тривожність	4
Відстороненість від навчального процесу	10
Нормальна адаптація	20
Кризовий стан	6
Установка на лідерство	9

Для більш наочного сприйняття результати дослідження представленні у діаграмі на рис. 2.1

Рис 2.1 Результати дослідження рівня адаптації та мотивації

З результатів дослідження рівня мотивації та адаптації опитаних учнів, які представлені у таблиці 2.1 та у діаграмі на Рис..2.1 ми можемо зробити наступні висновки:

Показники за шкалою нормальна адаптація становлять 20% опитаних респондентів.

Також ми бачимо що у 13% опитаних учнів проявляється показник за шкалою «Стомлюваності», що є однією з проявів низького рівня адаптації, також значно завищені показники за шкалою «Стомлюваності» можуть бути причинами частого недосипання через часті нічні повітряні тривоги. .

Крім того ще 10 % респондентів спостерігається «відстороненість від навчального процесу», що також є ознака зниженого рівня адаптованості.

За показниками «Установку на подолання перешкод» та «Товариськість» проявляють по 10% опитаних респондентів.

Метою визначення гендерних особливостей рівня адаптованості, нами було відокремлено показники рівня адаптації та мотивації у дівчат та у хлопців, результати представленні у таблиці 2.2 та у вигляді діаграми (рис. 2.2)

Таблиця 2.2

**Порівняльний аналіз рівня адаптації та мотивації
у дівчат та хлопців.**

	Дівчата (%)	Хлопці (%)
Установку на подолання перешкод	9	13
Товариськість	10	6
Бажання домагатися успіхів	10	6
Стомлюваність	13	8
Мотивація на розваги		20
Замкнутість	2	6
Відстороненість від навчального процесу	13	8
Нормальна адаптація	23	17
Кризовий стан	2	10
Установкою на лідерство	18	6

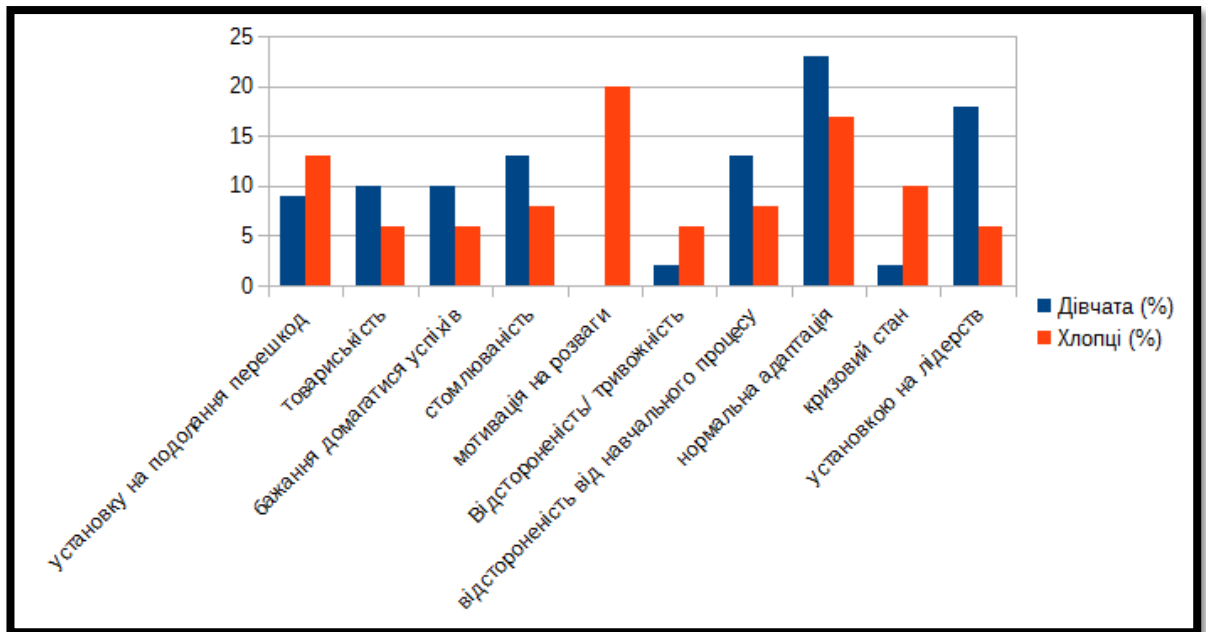

Рис 2.2 Порівняльний аналіз рівня адаптації та мотивації у дівчат та хлопців

Зробивши порівняльний аналіз результатів дослідження, рівня мотивації та адаптації у хлопчиків та у дівчат ми можемо зробити наступні висновки:

Найбільші показники у дівчат виявлені за шкалами «Нормальна адаптація» - 23% опитаних учениць, «Установка на лідерство» - 18% опитаних учениць та «Стомлюваність» - 13% дівчат.

Найбільші показники у хлопців виявленні за шкалою «Мотивація на розваги» у 20% опитаних хлопців, «Нормальна адаптація» - 17% опитаних та за шкалою «Установка на подолання перешкод» - 13% опитаних хлопців.

Таким чином ми бачимо певні схожі тенденції у результатах хлопців та дівчат за шкалою «Нормальна адаптація», але значні відмінності, а саме:

За шкалою «Мотивація на розваги» у дівчат показники не представлені. За шкалою «Стомлюваності» у дівчат показники вище ніж у хлопців, а за шкалою «Установка на подолання перешкод» у дівчат нижче ніж у хлопців.

Результати дослідження рівня шкільної тривожності за методикою Філіпса представлені у таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Аналіз рівня тривожності за методикою Філіпса

	низький	середній	високий
Загальна тривожність	16	22	62
Загальна тривожність у школі	17	25	58
Переживання соц. Стресу	9	17	74
Фрустрація потреби у досягненні успіху	17	26	57
Страх самовираження	21	18	61
Страх ситуації перевірки знань	17	20	63
Страх не відповідати очікуванням оточення	52	29	19
Низька опірність стресу	52	20	28
Страхи у відносинах з вчителями	39	36	25

Для більш наочного сприйняття результати дослідження представлені у діаграмі на рис..2.3

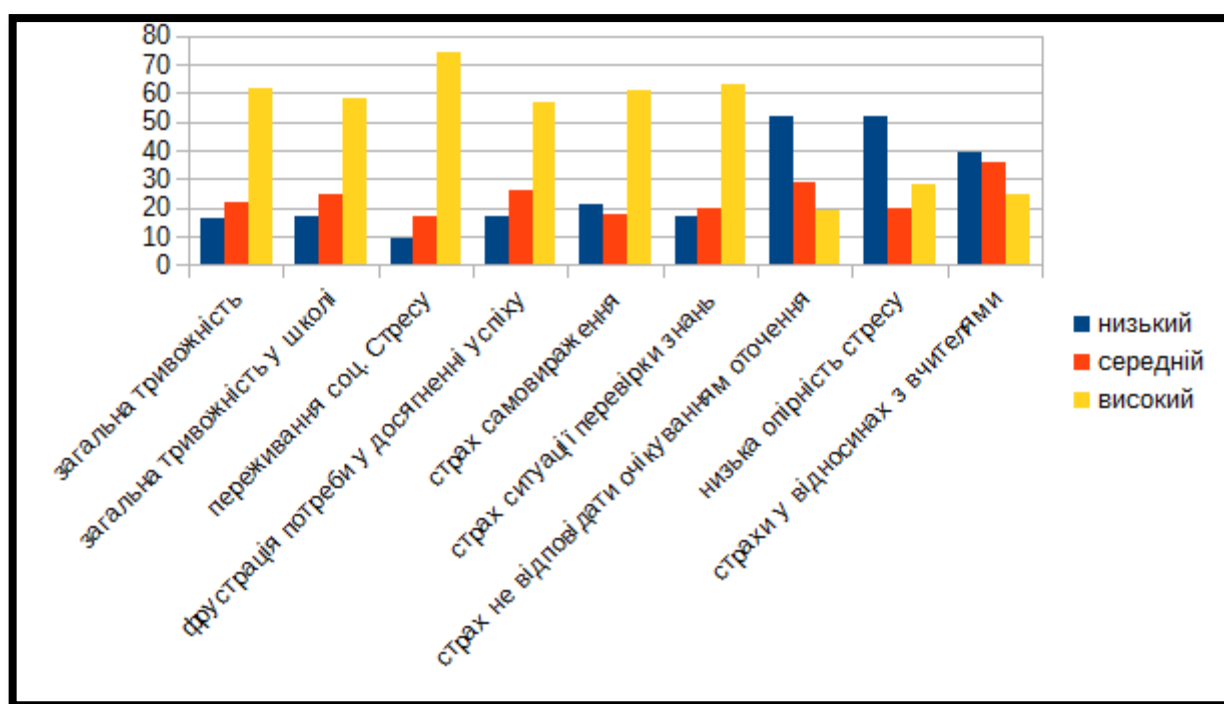

Рис 2.3 Результати дослідження рівня тривожності за методикою Філіпса

За результатами які представлені у таблиці 1 та діаграмі (рис..1) ми можемо зробити наступні висновки:

1. Більшість опитаних учнів мають високі показники за шкалою *«Загальний рівень тривожності»* - у 62%, такі показники можуть бути також результатом ситуації яка сьогодні відбувається в країні. Середні показники мають 22% учнів тривожності та мають 16% низькі показники за даною шкалою;
2. За шкалою *«Загальної тривожності у школі»*, яка характеризує психо-емоційний стан дитини який пов'язане з різними аспектами шкільного життя, більшість опитаних учнів мають високі показники - 58%, середні показники мають - 25% та 17% низькі показники;
3. За шкалою *«Переживання соціального стресу»* більшість опитаних респондентів мають високі показники за шкалою - 74% опитаних учнів, дозволяє говорити про емоційні переживання учнів при взаємодії із соціальним оточенням, на сам перед із однолітками. 17% мають середні показники та 9% мають низькі показники за даною шкалою;
4. За шкалою *«Фрустрації потреби у досягненні успіху»* більшість опитаних учнів мають високі показники - 57% опитаних учнів, що свідчить про психологічний фон який не дає можливості учням розвивати свої потреби у досягненні успіху. 26% мають середні показники та 17% низькі показники за шкалою;
5. Більшість учнів мають високі показники за шкалою *«Страх самовираження»* - 61% учнів, що свідчить про наявні несприятливий емоційний стан, який впливає на складності у саморозкритті. 21 % опитаних учнів мають низькі показники за шкалою та 18% мають середні показники;
6. За шкалою *«Страх ситуації перевірки знань»* більшість учнів, а саме 63% опитаних респондентів мають високі показники, що свідчить про негативне відношення учнів та тривожні стани у ситуаціях перевірки

знань, особливо при публічних виступах. 20% мають середні показники за цією шкалою, 17% мають низькі показники за шкалою;

7. За шкалою «*Страх не відповідати очікуванням оточення*» більшість опитаних респондентів мають низькі показники за шкалою 52%, що свідчить про низьку орієнтацію на значимість інших в оцінці своїх думок, поведінки та навчальних результатів.
8. Більшість, а саме 52% опитаних респондентів мають низькі показники за шкалою низький «*Опір стресу*», що свідчить про відсутність особливостей психофізіологічної організації, яка може знижувати супротив стресовим ситуаціям. ;
9. Більшість учнів 39% мають низькі показники за шкалою «*Страх у відносинах з вчителем*», що свідчить про позитивний емоційний фон у відносинах з вчителем. Трошки менше, а саме 36% мають середні показники за шкалою та низькі показники мають - 25% учнів.

Нами було проаналізовано відмінності рівня шкільної тривожності у дівчат та хлопців, нами було отримано наступні результати які представлені у діаграмі (рис. 2.4 та рис. 2.5)

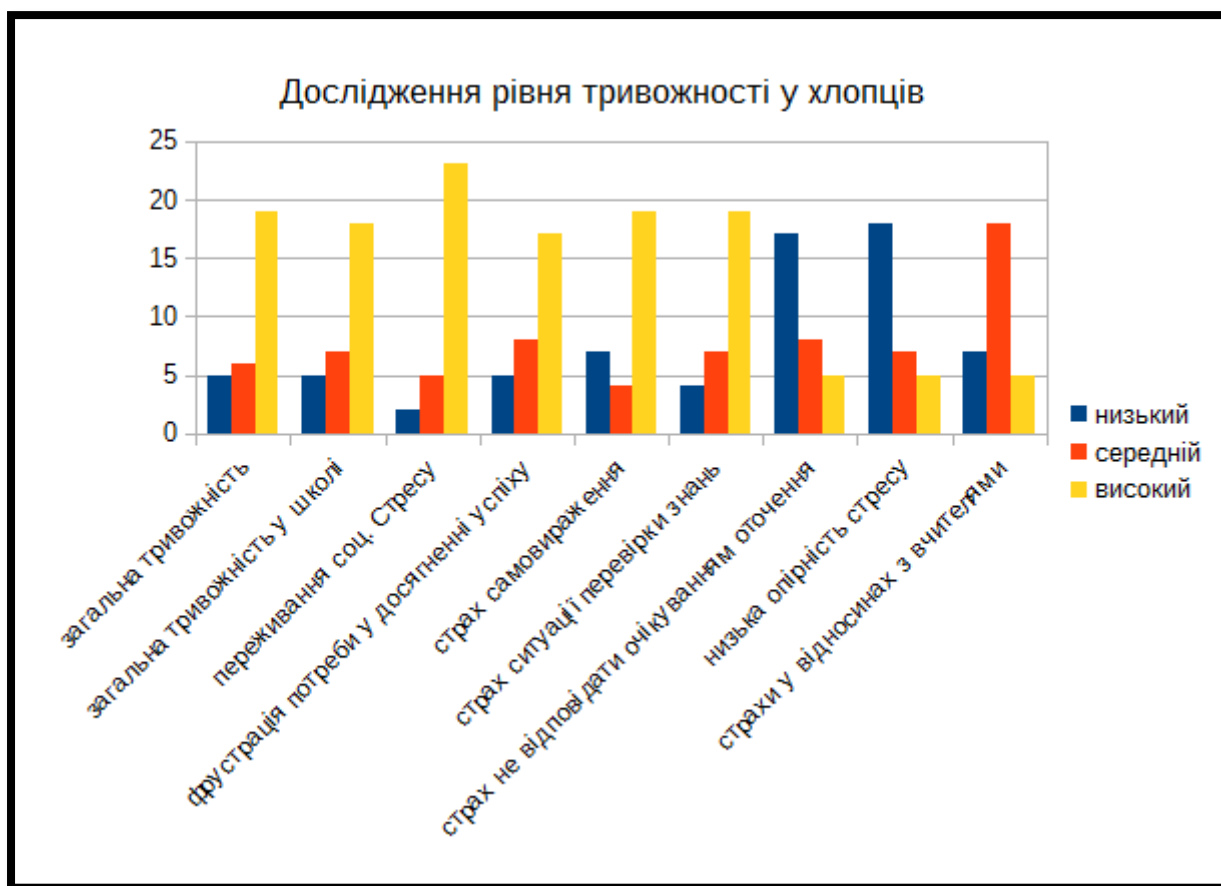

Рис. 2.4 Результати дослідження рівня тривожності у хлопців

За аналізом результатів дослідження рівня тривожності у хлопців ми побачили, що у більшості опитаних хлопців наявні високі показники за шкалами: «Загальної тривожності», «Загальної тривожності у школі», «Переживання соціального стресу», «Фрустрація потреби у досягненні успіху», «Страх самовираження», «Страх ситуації перевірки знань»; Низькі показники за шкалами «Страх не відповідати очікуванням оточення», «Опір стресу», та середні показники за шкалою «Страх у відносинах з вчителем».

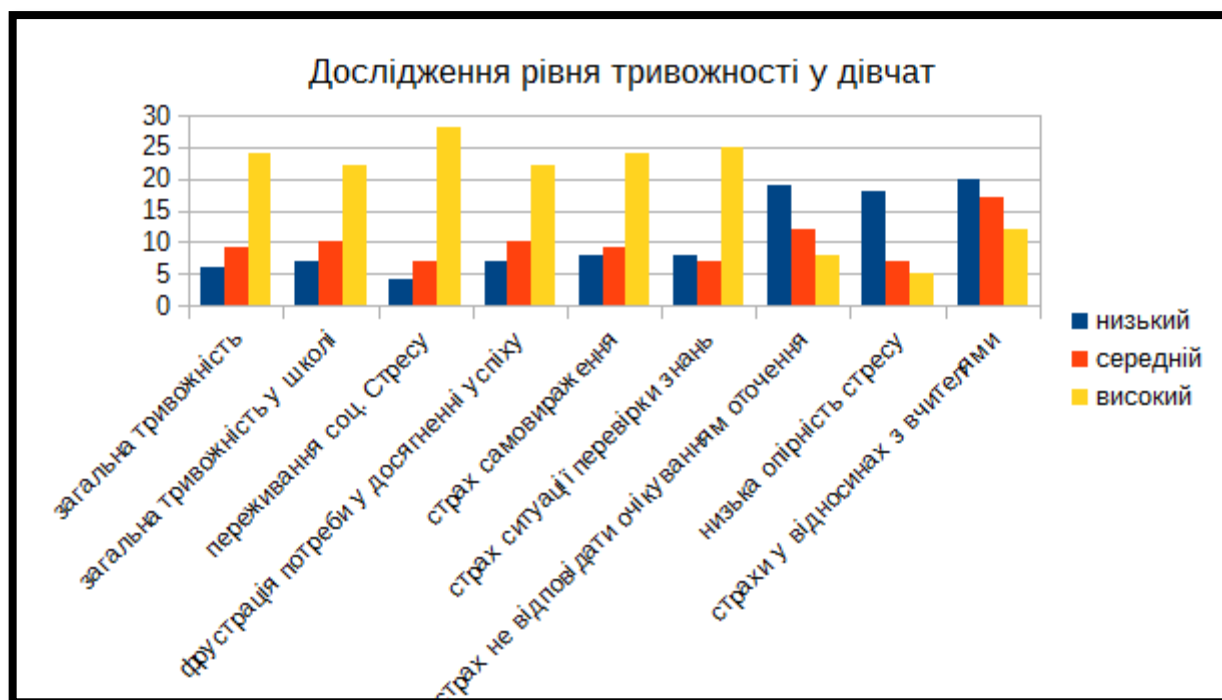

Рис. 2.5 Результати дослідження рівня тривожності у дівчат

За аналізом результатів дослідження рівня тривожності у дівчат представленим на діаграмі Рис. 2.5, ми побачили, що у більшості опитаних дівчат наявні високі показники за шкалами: «Загальної тривожності», «Загальної тривожності у школі», «Переживання соціального стресу», «Фрустрація потреби у досягненні успіху», «Страх самовираження», «Страх ситуації перевірки знань»; Низькі показники за шкалами «Страх не відповідати очікуванням оточення», «Опір стресу», «Страх у відносинах з вчителем».

Таким чином, за результатами представленими у діаграмах Рис. 2.4 та Рис.2.5, ми можемо зробити наступні висновки: аналіз відмінності за показниками рівня шкільної тривожності у хлопчиків та дівчаток даної вибірки отримані за змінною: «Загальної тривожності», «Страх самовираження», «Переживання соціального стресу», «Страх ситуації перевірки знань», показники дівчаток вищі за показники хлопчиків.

Також відрізняються показники за шкалою «Страх у відносинах з вчителем», у хлопців показники за даною шкалою вищі за показники дівчат.

У хлопців і дівчат результати майже не відрізняються, та мають показники на високому рівні за шкалами «Фрустрація потреби у досягненні успіху», та

низькі показники за шкалами «Страх не відповідати очікуванням оточення», «Опір стресу».

Можна припустити, що загальна тривожність у школі у молодших школярів цієї вибірки пов'язана, передусім, з фрустрацією потреби у досягненні успіху, переживанням соціального стресу і з вчителями.

З метою встановлення батьківського відношення до виховання дітей даної вибірки, нами було проведено дослідження в якому прийняли участь матері респондентів які приймають участь у дослідженні, за допомогою тесту-опитувальника батьківського ставлення розробленого А.Я. Варга та В.В. Століна. Отримані результати діагностики матерів представлені у таблиці 6.

Таблиця 2.4

Результати дослідження відношення батьківського відношення

	Високий	Середній	Низький
Прийняття-відкидан	63	25	12
Кооперація	17	23	60
Симбіоз	55	25	20
Авторитарна гіперсоціалізація	65	20	15
«Маленький невдаха»	18	30	52

Для більш наочного сприйняття результати дослідження представлені у діаграмі на Рис..2.6

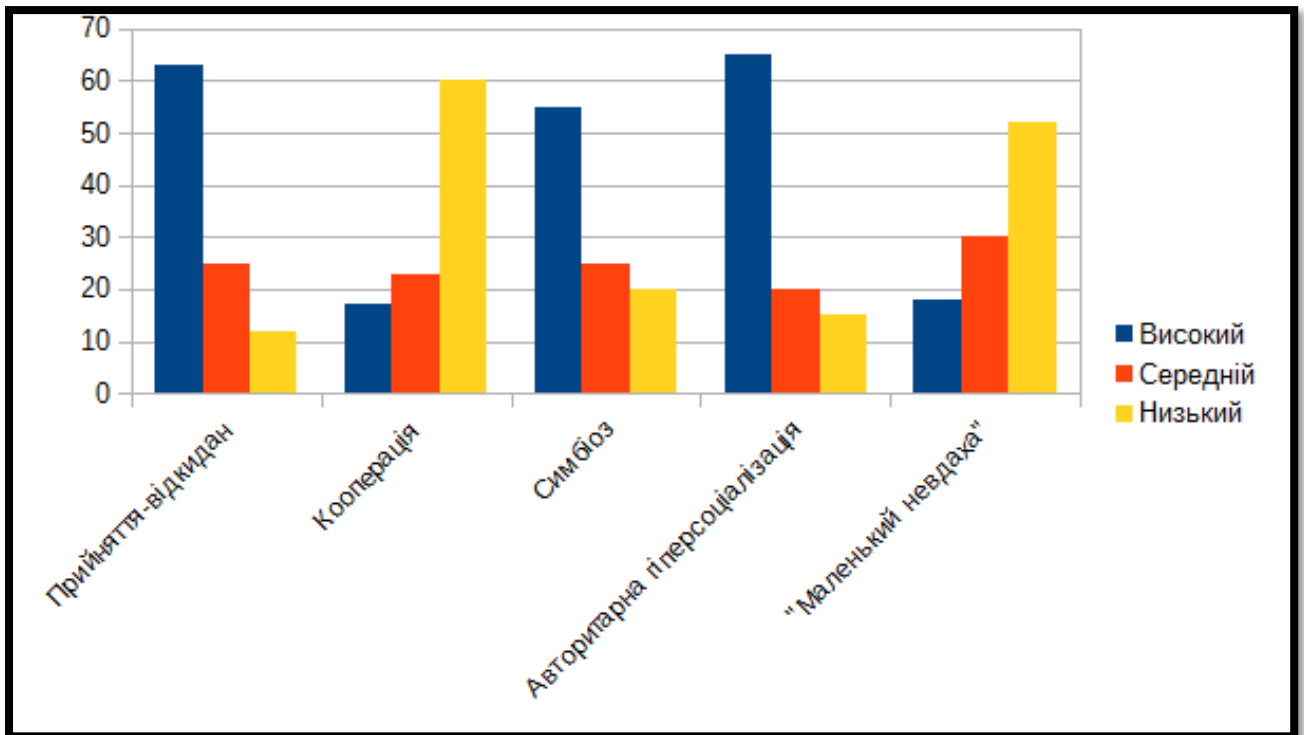

Рис. 2.6 Дослідження відношення батьківського відношення

Як ми бачимо з діаграми Рис. 2.6 найвищі показники батьківського відношення у опитаних матерів за показниками: «Авторитарна гіперсоціалізація», «Прийняття-відкидання» та «Симбіоз».

«Авторитарна гіперсоціалізація» 65% опитаних матерів, що демонструє прояви авторитаризму до власної дитини. Вони схильні вимагати від дитини беззастережного послухання та дисципліни. Мати часто старається нав'язати у свою волю дитині, та не в змозі стати на думку дитини. Не терплять свавілля дитини, матері уважно стежить за соціальними оточенням дитини, її суб'єктивними особливостями, мріями, відчуттями.

«Прийняття-відкидання» мають 63% опитаних матерів, що говорять про те, що батьки проявляють позитивне ставлення до дитини. Вони приймають дитину такою, якою вона є, поважають та визнають її індивідуальність, схвалює її інтереси, підтримують плани, проводять з нею досить багато часу і не шкодують про це;

За шкалою «Симбіоз» високі показники мають 55%, дана шкала зображує своєрідну дистанцію у взаєминах матерів з дитиною. Наявність високих

показників за даною шкалою може свідчити, що матері прагнуть симбіотичних відносин з власними дітьми, така тенденція демонструє, що матері відчують себе з дитиною єдиним цілим, прагнуть задовольнити потреби дитини, прагнуть зменшити труднощі і неприємності у житті. Також у матерів спостерігаються підвищена тривога, через образ дитини беззахисною та незрілою. Материнська тривога збільшується у випадках коли дитина прагне проявити себе та власну самостійність.

Результати дослідження показали низькі бали за шкалою «Кооперація» та «Маленький невдаха»:

За шкалою «Маленький невдаха» більшість, а саме 52% опитаних матерів, отримали низькі показники. Дана шкала свідчить про ставлення до невдач дитини, Більшість матерів вважають випадковими і вірять у власну дитину.

Низькі показники за шкалою «Кооперація» мають 60% опитаних матерів. Низькі показники свідчать про низький зацікавленість до інтересів дитини, але матерів більш тішить, коли інтереси дитини збігаються з їхніми. Вони не дуже високо оцінює здібності дитини, майже не спонукають дитину до прояву ініціативності та свободи самовираження.

З метою дослідження міжособистісних відносин та їх особливостей сприйняття учнями відносин із найближчим соціальним оточенням нами було використано проєктивну методику Р.Жиля.

Методика Р. Жиля є перехідною формою між анкетною і проєктивним тестом, що дозволяє глибше вивчати особистість дитини, та використана нами для дослідження міжособистісних відносин та їх особливостей, сприйняття дитиною внутрішньо сімейних відносин та дослідження соціальної пристосованості учнів даної вибірки.

Отже, після аналізу результатів дослідження міжособистісних відносин у наших досліджуваних можемо зробити кілька висновків. Дівчата виявили високі показники міжособистісних відносин у зв'язку з мамою, подругою, а також з бабусею та дідусем. У хлопчиків же високі показники зафіксовані у стосунках з

матір'ю, другом, бабусею та дідусем, а також у вимірі домінування та допитливості.

Можливою причиною таких різниць може бути вплив соціального середовища та стереотипів, що існують у нашому суспільстві. Дівчата, як правило, більш схильні до спілкування та формування близьких відносин, що відображається у їхніх високих показниках товарищескості. У той же час, хлопчики можуть більше прагнути до домінування та виявляти більшу допитливість, що може відображатися у їхніх високих показниках у відносинах з батьками та іншими членами сім'ї.

Загалом, обидва статі мають високі показники у відносинах з родинними членами, що може свідчити про важливість родинних зв'язків у формуванні міжособистісних відносин. Однак, варто враховувати ці відмінності у спробі розуміти та підтримувати розвиток здорових стосунків серед дітей та підлітків.

Підсумовуючи данні отримані у ході емпіричного дослідження ми бачимо:

1. Зокрема, дослідження виявило, низькі показники рівня шкільної адаптації, високий рівень стомлюваності та відстороненість від навчального процесу в опитаних нами учнів першого класу
2. Не значні відмінності в рівні шкільної тривожності у хлопчиків і дівчаток цієї вибірки спостерігаються за показником страху самовираження. У дівчат цей показник вищий, ніж у хлопчиків, але обидві статі мають високий рівень загальної тривожності в школі, «Переживання соц. стресу», «Страх ситуації перевірки знань».
3. Загальна тривожність у молодших школярів цієї вибірки, мабуть, пов'язані з фрустрацією від невдач, соціальним стресом і з вчителями.
4. Значущі відмінності у міжособистісних відносинах у хлопчиків і дівчаток даної вибірки виявлено за показником комунікабельності. У дівчат цей показник вищий. Високі показники у дівчаток також отримані у відносинах з матір'ю, подругою, бабусею та дідусем.

5. У хлопчиків високі показники міжособистісних відносин спостерігаються у відносинах з матір'ю, домінування, другом, бабусею та дідусем, батьками та допитливості.
6. Передбачається, що у хлопчиків міжособистісні стосунки формуються в основному на основі відносин з матір'ю та іншими членами сім'ї, під впливом прагнення домінування та допитливості, тоді як у дівчаток вони визначаються стосунками з матір'ю та подругою, а також прагненням до спілкування.
7. Найвищі показники батьківського відношення у матерів цієї вибірки отримані за змінною "симбіоз", що відображає міжособистісну дистанцію у спілкуванні з дитиною. Високі оцінки також отримані за шкалою "гіперсоціалізація", що свідчить про прагнення авторитаризму в батьківських відносинах.

Порівнявши отримані результати та зробивши аналіз ми можемо припустити, що:

1. Порушення дистанції у відносинах з дитиною пов'язане зі ступенем контролю за її поведінкою та негативно впливає на розвиток рівня шкільної адаптації та розвиває тривожні стани особистості. Збільшення контролю над поведінкою дитини провокує порушення дистанції у відносинах між дітьми та батьками, що також впливає на підвищення рівня тривожності.
2. Авторитарність у вихованні знижує самооцінку підвищує втомлюваність та розвиває кризові стани, що негативно впливає на рівень адаптації дітей до нових умов навчання.

Виходячи з результатів емпіричного дослідження Нами було розроблено практичні рекомендації для всіх учасників освітнього процесу.

Для шкільної адміністрації:

- Важливо звертати увагу на розвиток спілкування у молодших школярів, враховуючи їхню емоційну залежність від вчителя та його роль у формуванні спілкування.
- Необхідно включити до складу співробітників освітнього закладу психолога, медичного персоналу та інших фахівців, здатних надавати допомогу у соціально-психологічному аспекті.

Для педагогів:

- Важливо виявляти індивідуальний підхід до кожної дитини, враховуючи її особливості та успішність у навчанні.
- Співпраця з батьками також відіграє важливу роль у успішності навчальної діяльності молодших школярів.

Для батьків:

- Важливо підтримувати розвиток спілкування у дитини, враховуючи її шкільні переживання та допомагаючи їй адаптуватися до нових умов.
- Необхідно забезпечувати дитину підтримкою та допомогою в організації її навчальної діяльності, стежачи за її психоемоційним станом та спілкуванням у сім'ї.

Психологу школи:

- 1.Зверніть увагу, що статус молодших школярів серед однолітків часто залежить від їх успішності. Висока тривожність може бути викликана страхом перевірки знань через страх не відповідати очікуванням оточуючих, особливо батьків і вчителів. Також можуть спостерігатися низька опірність стресу та боязнь негативного відношення з боку товаришів та вчителя у разі поганих результатів у навчанні. Це може призвести до зменшення популярності у однолітків, збільшення ризику соціальної ізоляції та інших негативних наслідків.
2. При організації психокорекційних занять груп молодших школярів враховуйте виявлені особливості. Спрямовуйте свою роботу на допомогу дітям у подоланні тривожності, розвитку стресостійкості, адаптації до шкільного середовища та покращення їх успішності. Використовуйте методи та техніки, що сприяють розвитку впевненості в собі, емоційного регулювання та соціальних навичок.

Висновки до другого розділу

Нами було проведено емпіричне дослідження впливу сімейного виховання на рівень шкільної адаптації, яке дозволило виявити різноманітні аспекти шкільного життя молодших школярів та їхніх міжособистісних взаємин. Основні висновки дослідження демонструють різницю у шкільній тривожності та міжособистісних відносинах у хлопчиків та дівчаток, що в свою чергу має значний вплив на рівень шкільної адаптації, а також вказують на важливість індивідуального підходу до кожної дитини особливо у період адаптації дітей до школи.

Зокрема, дослідження виявило, низькі показники рівня шкільної адаптації, високий рівень стомлюваності та відстороненість від навчального процесу в опитаних нами учнів першого класу

Дослідження рівня шкільної тривожності виявило, що дівчатка мають вищий рівень тривожності у школі, особливо через страх самовираження, та більш виражені міжособистісні відносини, зокрема з матір'ю, подругами та бабусями та дідусями. У той же час, у хлопчиків спостерігається більш виражена домінантність у відносинах з матір'ю та батьками, а також вища популярність серед однолітків.

Дослідження також показало, що порушення дистанції у відносинах з дитиною може впливати на рівень контролю за її поведінкою та загальну шкільну тривожність, що негативно відображається на соціальні відносини та сприйняття себе у колі однолітків та товаришкості відносини з ними.

На підставі отриманих результатів, важливою є практична рекомендація для шкільної адміністрації з удосконалення організації навчального процесу та підтримки психологічного благополуччя молодших школярів. Педагоги також повинні мати можливість виявляти індивідуальні потреби кожної дитини та надавати необхідну підтримку. Також важливою є роль психолога школи в підтримці дітей у подоланні тривожності та розвитку соціальних навичок.

ВИСНОВКИ

У ході роботи над дипломним проектом нами було визначено предмет та об'єкт дослідження, а також сформульовано мету та задачі дослідження.

Мета дослідження: Виявити взаємозв'язок особливостей батьківського ставлення до дитини з його рівня адаптації до школи.

Поставлена мета передбачає вирішення наступних **задач**:

1. Провести теоретичне дослідження особливостей соціально-психологічної адаптації дітей до школи;
2. Провести емпіричне дослідження особливостей адаптації дітей до школи;
3. Дослідити вплив сімейного виховання на соціально-психологічну адаптацію дітей до школи.
4. Запропонувати практичні рекомендації для зменшення проявів дезадаптації в учнів у період процесу адаптації.

Виходячи із поставлених задач нами було зроблено наступні висновки:

1. Відповідно до першого завдання нашого дослідження було проведено теоретичний аналіз наукової літератури особливостей соціально-психологічної адаптації дітей до школи;

Аналізуючи наукові праці про адаптацію дітей до школи, виявлено, що цей процес складається з трьох основних етапів: орієнтаційного, періоду нестійкого пристосування і періоду стійкого пристосування. Під час адаптації важливо враховувати стан здоров'я дитини, оскільки це може вплинути на процес.

Адаптація до школи включає фізіологічні та соціально-психологічні аспекти. Фізіологічна адаптація відображає фізіологічні реакції організму на зміни оточуючих умов, тоді як соціально-психологічна адаптація визначає пристосування особистості до соціальної сфери.

Під час адаптації діти проходять різні етапи, які можуть впливати на їхнє поведінкове та соціальне функціонування. Результати досліджень показують, що деякі діти можуть відчувати стрес та труднощі, особливо в перший час після розлучення з батьками.

Зміни в інтелектуальній, емоційній та соціальній сферах відбуваються під час навчання. Критеріями успішної адаптації є бажання вчитися, радість від навчання та гармонійні стосунки з однолітками та вчителем.

Діти у віці 6-7 років досягають важливих успіхів у психічному розвитку, що сприяє їхній готовності до шкільного навчання. Вони мають розвинені пізнавальні процеси, такі як сприйняття, увага, уява, пам'ять, мислення та мова. Дослідження підтверджують, що діти на цьому віці досягають стадії "конкретних операцій", що свідчить про їхній розвиток внутрішніх структур мислення. Особлива увага приділяється розвитку наочно-дієвого та наочно-образного мислення. У цей період формується важлива особистісна якість - відчуття соціальної та психологічної компетентності. Діти розвивають здатність до аналізу взаємозв'язків між предметами та явищами. Результати досліджень також показують, що діти цього віку мають різні рівні розвитку пам'яті, що сприяє їхній пізнавальній діяльності та навчанню.:

Дослідження показують, що вплив сім'ї та її психологічного клімату на дитину переважає вплив інших виховних факторів. Більшість респондентів переконані, що такі якості, як патріотизм, почуття обов'язку, працьовитість, сформувалися у них завдяки сімейному вихованню. Сімейне виховання характеризується безперервністю, тривалістю та різноманітністю впливу на дітей різного віку. Сімейні відносини базуються на інтимності і емоційності, що формує емоційно-мотиваційне середовище дітей. Батьки мають більше можливостей для глибокого вивчення та врахування індивідуальності дитини, що робить сімейне виховання більш ефективним. У сім'ї дитина відчуває себе рівноправним членом колективу, що сприяє взаємному виховному впливу і забезпечує високу ефективність виховного процесу.

Отже, родинне виховання має велике значення у формуванні особистості дитини. Важливо, щоб батьки були динамічними, гнучкими та прогностичними у своєму підході до виховання, створюючи сприятливі умови для розвитку дитини

2. Відповідно до другого завдання нашого дослідження, нами було проведено емпіричне дослідження особливостей адаптації дітей до школи:

Зокрема, дослідження виявило, низькі показники рівня шкільної адаптації, високий рівень стомлюваності та відстороненість від навчального процесу в опитаних нами учнів першого класу.

Не значні відмінності в рівні шкільної тривожності у хлопчиків і дівчаток цієї вибірки спостерігаються за показником страху самовираження. У дівчат цей показник вищий, ніж у хлопчиків, але обидві статі мають високий рівень загальної тривожності в школі, «Переживання соц. стресу», «Страх ситуації перевірки знань».

Загальна тривожність у молодших школярів цієї вибірки, мабуть, пов'язані з фрустрацією від невдач, соціальним стресом і з вчителями.

Значущі відмінності у міжособистісних відносинах у хлопчиків і дівчаток даної вибірки виявлено за показником комунікабельності. У дівчат цей показник вищий. Високі показники у дівчаток також отримані у відносинах з матір'ю, подругою, бабусею та дідусем.

У хлопчиків високі показники міжособистісних відносин спостерігаються у відносинах з матір'ю, домінування, другом, бабусею та дідусем, батьками та допитливості.

Передбачається, що у хлопчиків міжособистісні стосунки формуються в основному на основі відносин з матір'ю та іншими членами сім'ї, під впливом прагнення домінування та допитливості, тоді як у дівчаток вони визначаються стосунками з матір'ю та подругою, а також прагненням до спілкування.

3. Відповідно до третього завдання нашого дослідження, нами було досліджено вплив сімейного виховання на соціально-психологічну адаптацію.

Результати різних аспектів батьківського відношення до дітей, що демонструються за різними показниками:

Авторитарна гіперсоціалізація: За цим показником 65% опитаних матерів проявляють ознаки авторитаризму до власної дитини. Вони намагаються нав'язати свою волю та не допускають індивідуальності дитини.

Прийняття-відкидання: 63% матерів проявляють позитивне ставлення до дітей, приймаючи їх такими, які вони є, та підтримуючи їхні інтереси та плани.

Сімбіоз: За цим показником високі показники мають 55% матерів, що свідчить про прагнення матерів до близьких та симбіотичних відносин з дітьми.

Низькі показники були отримані за шкалами:

«Маленький невдаха»: 52% матерів проявили низьку реакцію на невдачі дитини, вважаючи їх випадковими та вірячи в потенціал своєї дитини.

Кооперація: 60% матерів проявили низький рівень зацікавленості у інтересах дитини та майже не стимулювали її ініціативність та самовираження.

Отже, дані діаграми вказують на різні моделі батьківського відношення до дітей, від авторитарних до прийняття та підтримки, що може впливати на розвиток та самопочуття дітей.

Порівнявши отримані результати та зробивши аналіз ми можемо припустити, що:

Порушення дистанції у відносинах з дитиною пов'язане зі ступенем контролю за її поведінкою та негативно впливає на розвиток рівня шкільної адаптації та розвиває тривожні стани особистості. Збільшення контролю над поведінкою дитини провокує порушення дистанції у відносинах між дітьми та батьками, що також впливає на підвищення рівня тривожності.

Авторитарність у вихованні знижує самооцінку підвищує втомлюваність та розвиває кризові стани, що негативно впливає на рівень адаптації дітей до нових умов навчання.

Також, з аналізу результатів дослідження міжособистісних відносин з іншими, можемо зробити кілька висновків. Дівчата виявили високі показники міжособистісних відносин у зв'язку з мамою, подругою, а також з бабусею та дідусем. У хлопчиків же високі показники зафіксовані у стосунках з матір'ю, другом, бабусею та дідусем, а також у вимірі домінування та допитливості.

Можливою причиною таких різниць може бути вплив соціального середовища та стереотипів, що існують у нашому суспільстві. Дівчата, як правило, більш схильні до спілкування та формування близьких відносин, що

відображається у їхніх високих показниках товариськості. У той же час, хлопчики можуть більше прагнути до домінування та виявляти більшу допитливість, що може відображатися у їхніх високих показниках у відносинах з батьками та іншими членами сім'ї.

Загалом, обидва статі мають високі показники у відносинах з родинними членами, що може свідчити про важливість родинних зв'язків у формуванні міжособистісних відносин. Однак, варто враховувати ці відмінності у спробі розуміти та підтримувати розвиток здорових стосунків серед дітей та підлітків.

4. Відповідно до четвертого завдання нашого дослідження, нами було розроблено практичні рекомендації для учасників освітнього процесу, фундаментом яких є основні позиції педагогіки партнерства. Таким чином можемо запропонувати рекомендації для всіх учасників освітнього процесу :

Для шкільної адміністрації:

1. Необхідно приділяти більшу увагу на розвиток спілкування у молодших школярів, враховуючи їхню емоційну залежність від вчителя та його роль у формуванні спілкування. Особливо значущім є неформальне спілкування.
2. Забезпечити включення у процес адаптації дітей до нових умов навчання співробітників освітнього закладу, а саме: психолога, медичного персоналу, соціального педагога та інших фахівців, здатних надавати допомогу у соціально-психологічному аспекті.
3. Забезпечити проходження відповідних курсів підвищення кваліфікації щодо формування у закладах освіти безпечного освітнього середовища.

Для педагогів:

1. Виявляйте індивідуальний підхід до кожної дитини, враховуючи її особливості та успішність у навчанні.
2. Співпрацюйте з батьками, оскільки це важливо для успішності навчальної діяльності молодших школярів.

3. Підвищуйте рівень власної компетентності у розумінні психологічних особливостей дітей різних вікових категорій, навички ефективної комунікації та вирішення конфліктних ситуації у освітньому середовищі.

Для батьків:

1. Підтримуйте розвиток спілкування у дитини, враховуючи її шкільні переживання та допомагаючи їй адаптуватися до нових умов.
2. Забезпечуйте дитину підтримкою та допомогою в організації її навчальної діяльності, стежачи за її психоемоційним станом та спілкуванням у сім'ї.

Для психолога школи:

1. Зверніть увагу на статус молодших школярів серед однолітків і розвиток їх успішності та підвищення самооцінки.
2. Організуйте психокорекційні заняття, спрямовані на допомогу дітям у подоланні тривожності та розвитку стресостійкості. Використовуйте методи, спрямовані на розвиток впевненості в собі та соціальних навичок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Акіменко Ю. Ф. Програма та методика проведення ігрових занять з розвитку соціального інтелекту в учнів 1-4 класів . *Практична психологія та соціальна робота*. 2001. № 10. С. 31–34.
2. Адаптація дітей до навчання у школі в діяльності психологічної служби: методичні рекомендації . за наук. ред. В.Г. Панка. *Київ, Український НМЦ практичної психології і соціальної роботи*, 2013. 1 електрон. опт. диск (CD-ROM), 12 см.
3. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях: навч. Посібник. К.: Центр навчальної літератури, 2003. 134 с
4. Берник О.Н., Козак І.К. Адаптаційні заняття для майбутніх першокласників, які не відвідують ДНЗ. *Почат. навчання та виховання : наук.-метод. журн.* 2009. № 27. С. 3-14
5. Богуш А. М. Підготовка дітей до школи у вимірі дошкільної зрілості. *Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Педагогічні науки*. 2015. Вип. 67. С. 158-163.
6. Бойко А. М. Теорії та методи соціальної роботи. К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2004. 224 с.
7. Булах І. С., Хомич Г. О., Виногородський А. М., Сабанадзе І. О. Соціально-психологічні аспекти процесу адаптації учнів: Навчально-методичний посібник. К.: КДПУ 1997.180с.
8. Бурлачук Л. Психодіагностика особистості: понятійний апарат та методи дослідження. *Психологія і суспільство*. №4, 2014. С. 85-103.
9. Вікова та педагогічна психологія: Навч. посіб. Київ: Просвіта, 2021. 416 с.
10. Вовчик-Блакитна О. О. Індивідуальні особливості емоційного розвитку дитини: стратегії педагогічного супроводу *Практична психологія та соціальна робота*. 2006. № 4. С. 1–3

11. Врочинська Л. Теоретико-методичні засади виховання гуманної поведінки дітей. *Вісник інституту розвитку дитини. Серія: Філософія, педагогіка, психологія*. 2011. С. 43-49
12. Гільбух Ю.З., Коробко С.Л. Кондратенко Л.О. Готовність дитини до школи. За ред. Максименка, О.Плавник. К.: Гавник, 2004. 68 с.
13. Гнатів І. В. Моральні засади у творенні особистості громадянина. *Особистість у розбудові відкритого демократичного суспільства в Україні: збірник матеріалів Другої міжнародної науково-практичної конференції*. Дрогобич: Коло, 2015. С. 303–311.
14. Гончарова Н., Вако І., Войтович М., Фактори впливу на процес адаптації дітей молодшого шкільного віку до умов навчання в школі. *Фізична культура, спорт та здоров'я нації: збірник наукових праць. Вип. 3(22)*. Вінниця: ТОВ «Планер», 2017. С. 55-58.
15. Горецька О. В. Психологічні особливості ставлення батьків до дитини дошкільного віку. *Актуальні проблеми практичної психології: зб. наук. праць*. Херсон, П. П. Вишемирський, 2009. Ч. 1. С. 277–287.
16. Грига І. М. Теорії і методи соціальної роботи : підручник для студентів вищих навчальних закладів. К.: Академвидав, 2005. 328 с.
17. Гридковець Л. Долаймо труднощі разом з дитиною. Казкотерапія дитячих проблем. Львів: Скриня: Монастир Редemptористів, 2013. 66 с.
18. Гуляр О.О. Вплив батьківського ставлення на емоційну сферу дитини молодшого шкільного віку. URL: <http://intkonf.org/ru/>
19. Гуріна О. Адаптація першокласників: Семінар для вчителів початкових класів. *Психолог. Шкільний світ*. 2008. № 15. С. 13-16.
20. Деркач О. До школи з радістю та інтересом, або Казка на допомогу вихователю. *Вихователь-методист*. 2014. № 4. С. 38–46.
21. Дика Л. Г. Адаптація: методологічні проблеми та основні напрямки досліджень. *Психологія адаптації і соціальне середовище: сучасні підходи, проблеми, перспективи*. К: 2007. С.17–21

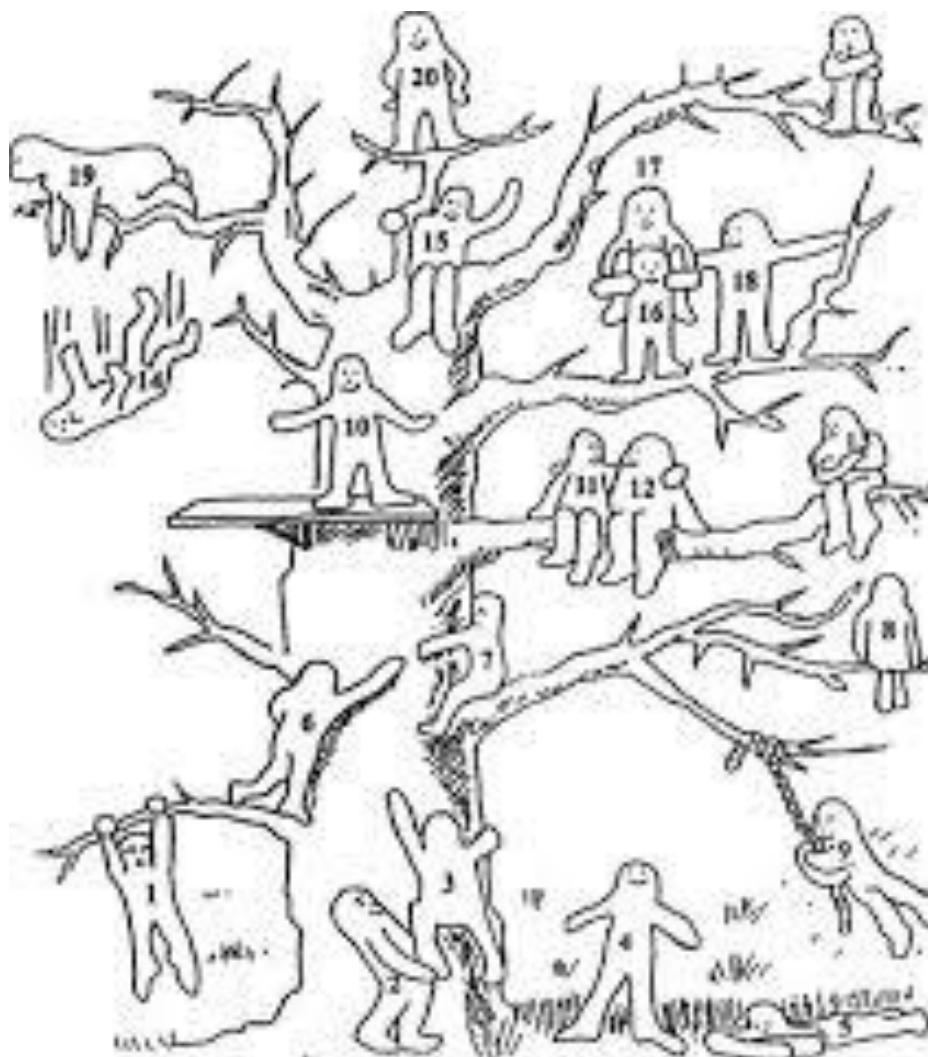
- 22.Докшина Н., Кошель С. Робота з обдарованими та здібними дітьми. *Психологічний супровід школярів*. К.: Редакції загально-педагогічних газет, 2005. – С 125-127.
- 23.Дуткевич Т. В. Дитяча психологія. Навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2012. 424 с.
- 24.Защиринська О. В. Психологія дітей із затримкою психічного розвитку. Київ: Мова, 2007. 168 с
- 25.Захарова Н.М. Адаптація дітей дошкільного віку до сучасного соціального простору: монографія. Донецьк: вид-во "Ноулідж" (донецьке відділення), 2010. – 218 с
- 26.Ілляшенко Т.Д. Порушення адаптації дітей до навчання у школі та їх корекція у роботі шкільного психолога. *Адаптація дітей до навчання у школі в діяльності психологічної служби: методичні рекомендації / за наук. ред. В.Г. Панка*. - Київ, 2013 – С.17-35
- 27.Кожемякина Н. І. До питання про шкільну дезадаптацію дітей першого класу. *Наука і освіта*. 2002. № 2. С. 32–35.
- 28.Кочерга О. В. Психофізіологія шестирічних першокласників і адаптація до школи *Шкільний світ*, Київ, Україна. 2010 128 с.
- 29.Лукашевич М. П. Соціальна робота (теорія і практика): підручник. К.: Каравела, 2009. 368 с.
- 30.Лукашевич М. П. Теорія і методи соціальної роботи : навч. посібник К.: МАУП, 2003.168 с.
- 31.Луценко В. О. Феномен гендерної ідентичності учнів. К., 2021. 133 с.
- 32.Луценко Ю.А. Адаптація навчального середовища до потреб дитини з особливими освітніми потребами. *Адаптація дітей до навчання у школі в діяльності психологічної служби: методичні рекомендації / за наук. ред. В.Г. Панка*. Київ, 2013. С.90-99.
- 33.Михальська С. А. Роль однолітків у формуванні особистості дитини шкільного віку. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки*. 2015. № 2(2). С. 16–21.

34. Назарина Ю.М. Адаптація першокласників до навчання у школі : психолого-педагогічний семінар. *Шкільному психологу. Усе для роботи : наук.-метод. журн.* 2013.- № 5. С. 9-11.
35. Науменко Т. І. У дитячій садок прийшли новенькі (*соціальна адаптація дітей молодшого дошкільного віку*). Запоріжжя: ЛПКС. Лто, 2002. 72 с.
36. Нечай С. П. Адаптація дітей-сиріт до нових умов життя. *Дошкільне виховання*. 2001. № 6. С. 18–19.
37. Нечай С. П. Адаптація дітей-сиріт молодшого дошкільного віку до умов дитячого будинку засобами музичнотеатралізованої діяльності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.08. К., 2001. 21 с
38. Павелків Р. В. Дитяча психологія: навч. посіб. К.: Академвидав, 2018. 432 с.
39. Панок В.Г. Психологічний супровід розвитку школяра. *Адаптація дітей до навчання у школі в діяльності психологічної служби: методичні рекомендації*. Київ, 2013. С.4-9
40. Підчасов Є. В. Основні підходи до проблеми соціально-психологічної адаптації. *Вісник Київського міжнародного університету. Серія: Психологічні науки. Випуск 12. КиМУ*, 2008. С. 147-158.
41. Руденко І. Особливості психічного розвитку дитини: вікові кризи, основні новоутворення, провідні типи діяльності. Режим доступу: <http://teacher.ed-sp.net/> (доступ перевірено 24.12.2023)
42. Селуянова М. В. Почуття відповідальності дітей молодшого шкільного віку . *Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Педагогічні науки*. 2015. Вип. 67. С. 207-213. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znppn_2015_67_39 (доступ перевірено 24.12.2023)
43. Семигіна Т. В. Теорії і методи соціальної роботи: підручник для студентів вищих навчальних закладів. К. : Академвидав, 2005. .328 с.
44. Скрипченко О.В., Долинська Л.В., Огороднічук З.В., Вікова та педагогічна психологія: навч. пос. К.: Просвіта, 2001. 416 с.

- 45.Таран І. Роль сім'ї у формуванні цілісного ставлення дошкільників до інших людей. Вісник Інституту розвитку дитини. 2010. № 10. С. 125–130.
- 46.Томчук С.М. Теоретичний аналіз проблем адаптації дітей з особливими потребами до навчання у школі. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами: 36. наукових праць*. К.: Університет "Україна", 2004.- 448 с.
- 47.Харченко , Н. ., & Кишмар, В. Особливості сімейного виховання в період адаптації дитини до школи. *Психологічний журнал*, (6). 202162–67. Режим доступу <https://doi.org/10.31499/2617-2100.6.2021.229295> (доступ перевірено 24.12.2023)
- 48.Шведовська А. А. Специфика позиции родителей при различных типах взаимодействия с детьми дошкольного и младшего школьного возраста. *Психологическая наука и образование*. 2006. № 1. С. 69–84.
- 49.Щерба Т. В. Адаптація дітей до школи з затримкою психічного розвитку: *Психологія: реальність і перспективи. Збірник наукових праць РДГУ № 11*. 2018 р С. 193 – 198.
- 50.Adaptive social behavior inventory . Baydar N. [et al.] *Procedia — Social and Behavioral Sciences*. 2007. № 81. URL: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S18770428130344126> (дата звернення: 09.06.2023).
- 51.Die Rudolf Steiner – Schulen in der Schweiz / Vevfasst von julius Dessecker, Bildei aus den Rudolf Steiner – Schulen Busel, 1990. 32 s.
- 52.Dikaya, L. G. Adaptation: methodological foundations and main areas of research In. *Psychology of adaptation and social environment: modern approaches, problems, prospects, Per Se*, 2007 S. 17-42.
- 53.Dokshyna N., Koshel S. Robota z obdarovanymy ta zdibnymy ditmy. *Psykhologichnyi suprovid shkoliariv. Uporiad. T. Honcharenko*. К.: Redaktsii zahalnopedahohichnykh hazet, 2005. S 125-127.
- 54.Gailuma, S. Mazbērnū adaptācijas process pirmskolā. In: *Red. D. Dzintere. Bērnā kā individualitāte pirmsskolas izglītības iestādē*. 2002 S. 21-32

Miroiu A. Învățământul românesc de azi. Studiu de Diagnoză. Iași: Editura Polirom, 1998. 195 p

ПРОЕКТИВНА МЕТОДИКА “ДЕРЕВО”

Методика спрямована на дослідження шкільної мотивації та адаптації. Вона була створена для школярів з метою перевірити, як вони **освоїлися в школі за перші три роки**. Проте пізніше з'ясувалося, що тест актуальний і для дорослих.

Методика була запропонована на семінарі шкільних психологів в Одесі англійськими психологами Джоном і Дайаной Лампен (1997г) для забезпечення можливості більш повного вивчення особистості учня. Даний тест дітям дуже подобається.

Форма проведення: групова.

Час проведення: 10-15 хвилин.

Обладнання: бланк, червоний і синій олівці.

Інструкція для дітей: Учням пропонуються аркуші з готовим зображенням сюжету: дерево, на якому розташовуються чоловічки. Кожен учень одержує лист із таким зображенням (але без нумерації фігурок). Завдання дається в наступній формі: “Розглянете це дерево. Ви бачите на ньому і поряд з ним безліч чоловічків. У кожного з них – різний настрій і вони займають різне положення.

Візьміть червоний фломастер і обведіть того чоловічка, що нагадує вам себе, схожий на вас, має такий же настрій як у вас. Ми перевіримо, наскільки ви уважні. Тепер візьміть зелений фломастер і обведіть того чоловічка, яким ви хотіли б бути і на чиєму місці ви хотіли б знаходитися”.

Інтерпретація результатів: Позиції, які вибирає учень є ототожненням свого реального і ідеального положення, чи є між ними розходження?

Вибір позицій № 1, 3, 6, 7 характеризує установку на подолання перешкод;

№ 2, 19, 18, 11, 12 – товариську, дружню підтримку;

№ 4 – стійкість положення (бажання домагатися успіхів, не переборюючи труднощі);

№ 5 – стомлюваність, загальна слабкість, невеликий запас сил, сором’язливість;

№ 9 – мотивація на розваги,

№ 13, 21 – відстороненість, замкнутість, тривожність;

№ 8 – характеризує відстороненість від навчального процесу, відхід у себе;

№ 10, 15 – комфортний стан, нормальна адаптація;

№ 14 – кризовий стан, “падіння в прірву”.

Позицію № 20 часто вибирають як перспективу учні з завищеною самооцінкою й установкою на лідерство.

ОЦІНКА РІВНЯ ТРИВОЖНОСТІ (ТЕСТ ШКІЛЬНОЇ ТРИВОЖНОСТІ ФІЛІПСА)

Для вивчення рівня і характеру тривожності, пов'язаної зі школою, у дітей молодшого та середнього шкільного віку застосовується тест шкільної тривожності Філіпса. Тест складається з 58 питань, які можуть зачитуватися школярами, а можуть і пропонуватися в письмовому вигляді. На кожне питання потрібно однозначно відповісти «так» (ставиться знак "плюс") або "ні" (знак "мінус").

Перед початком роботи дітям пропонується інструкція: "Хлопці, зараз вам буде запропоновано опитувальник, який складається з питань про гом, як ви себе відчуваєте в школі. Намагайтеся відповідати щиро і правдиво, тут немає вірних чи невірних, хороших чи поганих відповідей. Над питаннями довго не замислюйтесь. Вгорі на аркуші напишіть свої ім'я, прізвище і клас. Відповідаючи на питання, записуйте його номер і відповідь: "плюс", якщо ви згодні з ним, або "мінус", якщо не згодні".

ТЕСТОВИЙ МАТЕРІАЛ

- 1. Чи важко тобі триматися на одному рівні з усім класом?
- 2. хвилюєшся ти, коли вчитель говорить, що збирається перевірити, наскільки ти знаєш матеріал?
- 3. Чи важко тобі працювати в класі так, як цього хоче вчитель?
- 4. Чи сниться тобі часом, що вчитель в люті від того, що ти не знаєш урок?
- 5. Чи траплялося, що хто - небудь з твого класу бив або бив тебе?
- 6. Чи часто тобі хочеться, щоб вчитель не поспішав при поясненні нового матеріалу, поки ти не зрозумієш, що він говорить?
- 7. Чи сильно ти хвилюєшся при відповіді або виконанні завдання?
- 8. Чи трапляється з тобою, що ти боїшся висловлюватися на уроці, тому що боїшся зробити дурну помилку?

- 9. Чи тремтять у тебе коліна, коли тебе викликають відповідати?
- 10. Чи часто твої однокласники сміються над тобою, коли ви граєте в різні ігри?
- 11. Чи трапляється, що тобі ставлять нижчу оцінку, ніж ти очікував?
- 12. Чи хвилює тебе питання про те, чи не залишать тебе на другий рік?
- 13. Намагаєшся чи ти уникати ігор, в яких робиться вибір, тому що тебе, як правило, не вибирають?
- 14. Чи буває часом, що ти весь тремтиш, коли тебе викликають відповідати?
- 15. Чи часто у тебе виникає відчуття, що ніхто з твоїх однокласників не хоче робити те, чого хочеш ти?
- 16. Чи сильно ти хвилюєшся перед тим, як почати виконувати завдання?
- 17. Чи важко тобі отримувати такі позначки, яких чекають від тебе батьки?
- 18. Чи боїшся ти часом, що тобі стане дурно в класі?
- 19. Чи будуть твої однокласники сміятися над тобою, якщо ти зробиш помилку при відповіді?
- 20. Чи схожий ти на своїх однокласників?
- 21. Виконавши завдання, турбуєшся літи про те, добре л і з ним впорався?
- 22. Коли ти працюєш в класі, чи впевнений ти в тому, що все добре запам'ятаєш?
- 23. Чи сниться тобі іноді, що ти в школі і не можеш відповісти на запитання вчителя?
- 24. Чи вірно, що більшість хлопців ставляться до тебе по - дружньому?
- 25. Працюєш ти більш ретельно, якщо знаєш, що результати твоєї роботи будуть порівнюватися в класі з результатами твоїх однокласників?
- 26. Чи часто ти мрієш про те, щоб поменше хвилюватися, коли тебе запитують?
- 27. Чи боїшся ти часом вступати в суперечку?
- 28. Чи відчуваєш ти, що твоє серце починає сильно битися, коли вчитель говорить, що збирається перевірити твою готовність до уроку?

- 29. Коли ти отримуєш гарні оцінки, чи думає хто - небудь з твоїх друзів, що ти хочеш вислужитися?
- 30. Чи добре ти себе почуваєш з тими з твоїх однокласників, до яких хлопці ставляться з особливою увагою?
- 31. Чи буває, що деякі хлопці в класі говорять що - то, що тебе зачіпає?
- 32. Як ти думаєш, втрачають чи розташування ті з учнів, які не справляються з навчанням?
- 33. Чи схоже на те, що більшість твоїх однокласників не звертають на тебе увагу?
- 34. Чи часто ти боїшся виглядати безглуздо?
- 35. Чи задоволений ти тим, як до тебе ставляться вчителі?
- 36. Чи допомагає твоя мама в організації вечорів, як інші мами твоїх однокласників?
- 37. Чи хвилювало тебе коли - небудь, що думають про тебе оточуючі?
- 38. сподіваєшся ти в майбутньому вчитися краще, ніж раніше?
- 39. Чи вважаєш ти, що одягаєшся в школу так само добре, як і твої однокласники?
- 40. Чи часто ти замислюєшся, відповідаючи на уроці, що думають про тебе в цей час інші?
- 41. Чи володіють здібні учні якимись - то особливими правами, яких немає у інших хлопців у класі?
- 42. Зляться чи деякі з твоїх однокласників, коли тобі вдається бути краще за них?
- 43. Чи задоволений ти тим, як до тебе ставляться однокласники?
- 44. Чи добре ти себе почуваєш, коли залишаєшся один на один з учителем?
- 45. Висміюють чи часом твої однокласники твою зовнішність і поведінку?
- 46. Чи думаєш ти, що турбуєшся про свої шкільні справи більше, ніж інші хлопці?
- 47. Якщо ти не можеш відповісти, коли тебе запитують, чи відчуваєш ти, що ось - ось заплачешся?

- 48. Коли ввечері ти лежиш у ліжку, думаєш ти часом з занепокоєнням про те, що буде завтра в школі?
- 49. Працюючи над важким завданням, чи відчуваєш ти часом, що зовсім забув речі, які добре знав раніше?
- 50. Тремтить чи злегка твоя рука, коли ти працюєш над завданням?
- 51. Чи відчуваєш ти, що починаєш нервувати, коли вчитель говорить, що збирається дати класу завдання?
- 52. Чи лякає тебе перевірка твоїх знань у школі?
- 53. Коли вчитель говорить, що збирається дати класу завдання, чи відчуваєш ти страх, що бракує часу з ним?
- 54. Чи снилося тобі часом, що твої однокласники можуть зробити те, чого не можеш ти?
- 55. Коли вчитель пояснює матеріал, здається тобі, що твої однокласники розуміють його краще, ніж ти?
- 56. Чи турбує ти по дорозі в школу, що вчитель може дати класу перевірочну роботу?
- 57. Коли ти виконуєш завдання, чи відчуваєш ти зазвичай, що робиш це погано?
- 58. Тремтить чи злегка твоя рука, коли вчитель просить зробити завдання на дошці перед усім класом?

ОБРОБКА І ІНТЕРПРЕТАЦІЯ РЕЗУЛЬТАТІВ

При обробці результатів виділяють питання, відповіді на які не збігаються з ключем тесту. Наприклад, на 58 - й питання дитина відповів "так", в той час як в ключі цього питання відповідає "мінус", тобто відповідь "ні". Відповіді, що не збігаються з ключем, - прояв тривожності.

При обробці підраховується:

- загальне число розбіжностей по всьому тесті. Якщо воно більше 50%, можна говорити про підвищену тривожність дитини, якщо більше 75% від загального числа питань тесту - про високу тривожність;

- число збігів по кожному з восьми факторів тривожності, що виділяються в тексті. Рівень тривожності визначається так само, як в першому випадку. Аналізується загальний внутрішній емоційний стан школяра, багато в чому визначається наявністю тих чи інших тривожних синдромів (факторів) і їхньою кількістю.

фактори	номери питань
1. Загальна тривожність у школі	2, 4, 7, 12, 16, 21, 23, 26, 28, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58 Сума = 22
2. Переживання соціального стресу	5, 10, 15, 20, 24, 30, 33, 36, 39, 42, 44 Сума = 11
3. Фрустрація потреби в досягненні успіху	1, 3, 6, II. 17, 19, 25, 29, 32, 35, 38, 41, 43 Сума = 13
4. Страх самовираження	27, 31, 34, 37, 40, 45 Сума = 6
5. Страх ситуації перевірки знань	2, 7, 12, 16, 21, 26 Сума = 6
6. Страх не відповідати очікуванням оточуючих	3, 8, 13, 17, 22 Сума = 5
7. Низька фізіологічна опірність стресу	9, 14, 18, 23, 28 Сума = 5
8. Проблеми і страхи у відносинах з вчителями	2, 6, 11, 32, 35, 41, 44, 47 Сума = 8

КЛЮЧ ДО ПИТАНЬ

1 -	7 -	13 -	19 -	25 +	31 -	37 -	43 +	49 -	55 -
-----	-----	------	------	------	------	------	------	------	------

2 -	8 -	14 -	20 +	26 -	32 -	38 +	44 +	50 -	56 -
3 -	9 -	15 -	21 -	27 -	33 -	39 +	45 -	51 -	57 -
4 -	10 -	16 -	22 +	28 -	34 -	40 -	46 -	52 -	58 -
5 -	II +	17 -	23 -	29 -	35 +	41 +	47 -	53 -	
6 -	12 -	18 -	24 +	30 +	36 +	42 -	48 -	54 -	

РЕЗУЛЬТАТИ

1. Число розбіжностей знаків ("плюс" - "так", "мінус" - "ні") по кожному фактору (абсолютне число розбіжностей у відсотках: $<50\%$; $> 50\%$; $> 75\%$).

ДЛЯ КОЖНОГО РЕСПОНДЕНТА

- 2. Подання цих даних у вигляді індивідуальних діаграм.
- 3. Число розбіжностей по кожному фактору для всього класу (абсолютне значення: $<50\%$; $> 50\%$; $> 75\%$).
- 4. Подання цих даних у вигляді діаграми.
- 5. Кількість учнів, які мають розбіжностей по певному чиннику $> 50\%$ і $> 75\%$ (для всіх факторів).
- 6. Подання порівняльних результатів при повторних вимірах.
- 7. Повна інформація про кожного учня (за результатами тесту).

ЗМІСТОВНА ХАРАКТЕРИСТИКА КОЖНОГО СИНДРОМУ (ЧИННИКА)

- 1. **Загальна тривожність у школі** - загальний емоційний стан дитини, пов'язане з різними формами його включення в життя школи.
- 2. **Переживання соціального стресу** - емоційний стан дитини, на тлі якого розвиваються його соціальні контракти (перш за все з однолітками).
- 3. **Фрустрація потреби в досягненні успіху** - несприятливий психічний фон, який дозволить дитині розвивати свої потреби в успіху, досягненні високого результату і т.д.

- **4. Страх самовираження** - негативні емоційні переживання ситуацій, пов'язаних із необхідністю саморозкриття, пред'явлення себе іншим, демонстрації своїх можливостей.
- **5. Страх ситуації перевірки знань** - негативне ставлення і переживання тривоги в ситуаціях перевірки (особливо публічної) знань, досягнень, можливостей.
- **6. Страх не відповідати очікуванням оточуючих** - орієнтація на значимість інших в оцінці своїх результатів, вчинків і думок, тривога з приводу оцінок.
- **7. Низька фізіологічна опірність стресу** - особливості психофізіологічної організації, що знижують пристосовність дитини до ситуацій стрессогенного характеру, що підвищують вірогідність неадекватного, деструктивного реагування на тривожний фактор середовища.
- **8. Проблеми і страхи у відносинах з вчителями** - загальний негативний емоційний фон відносин з дорослими в школі, знижує успішність навчання дитини.

МЕТОДИКА РЕНЕ ЖИЛЯ

Методика спрямована на дослідження **соціальної пристосованості дитини, сфери її міжособистісних відносин та їх особливостей, її сприйняття внутрішньосімейних стосунків, деяких характеристик її поведінки.**

Методика дозволяє виявити конфліктні зони в системі міжособистісних відносин дитини, даючи тим самим можливість, впливаючи на ці відносини, впливати на подальший розвиток особистості дитини.

Проективна візуально-вербальна методика Р. Жилья **складається з 42 завдань**, серед яких 25 картинок із зображенням дітей або дітей і дорослих з коротким текстом, що пояснює зображену ситуацію і питанням до досліджуваного, а також 17 текстових завдань.

Дитина, розглядаючи малюнки, відповідає на поставлені питання, показує вибране нею місце на картинці, розповідає як вона повела б себе в тій чи іншій ситуації або вибирає один з перерахованих варіантів поведінки.

Психологу можна супроводжувати обстеження бесідою з дитиною, в ході якої можна уточнити ту чи іншу відповідь, дізнатися подробиці здійснення дитиною її виборів, з'ясувати, певні особливі, «делікатні» моменти в її житті, дізнатися про реальний склад сім'ї, а також поцікавитися, хто ті люди, які намальовані, але не позначені на картинках.

Методика може бути **використана при обстеженні дітей від 4 до 12 років**, а у випадку вираженого інфантилізму і затримки психічного розвитку – і більш старшого віку.

Психологічний матеріал, що характеризує систему особистісних відносин дитини, одержаний за допомогою методики, можна умовно розділити на дві великі групи змінних:

Змінні, що характеризують конкретно-особистісні відносини дитини з іншими людьми:

1. ставлення до матері;
2. ставлення до батька;
3. ставлення до батьків загалом;
4. ставлення до братів і сестер;
5. ставлення до бабусі, дідуся та інших близьких дорослих родичів;
6. відношення до друга (подруги);
7. ставлення до вчителя (вихователя).

Змінні, що характеризують особливості самої дитини:

8. допитливість;
9. прагнення до спілкування у великих групах дітей;
10. прагнення до домінування, лідерства в групах дітей;
11. конфліктність, агресивність;
12. реакція на фрустрацію;
13. прагнення до усамітнення

І, як загальний висновок, **ступінь соціальної адекватності поведінки дитини**, а також фактори (психологічні та соціальні), що порушують цю адекватність.

Тестовий матеріал

1. Ось стіл, за яким сидять різні люди. Познач хрестиком, де сидиш ти.
2. Познач хрестиком, де ти сидиш.
3. Познач хрестиком, де ти сидиш.
4. А тепер розмісти кілька людей і себе навколо цього столу. Познач їх родинні стосунки (тато, мама, брат, сестра) або (друг, товариш, однокласник).
5. Ось стіл, на чолі якого сидить людина, яку ти добре знаєш. Де сів би ти? Хто ця людина?
6. Ти разом зі своєю родиною будеш проводити канікули у господарів, які мають великий будинок. Твоя сім'я вже зайняла кілька кімнат. Вибери кімнату для себе.
7. Ти довгий час гостюєш у знайомих. Познач хрестиком кімнату, яку б вибрав (вибрала) ти.
8. Ще раз у знайомих. Познач кімнати деяких людей і твою кімнату.

9. Вирішено піднести одній людині сюрприз. Ти хочеш, щоб це зробили? Кому? А можливо тобі все одно? Напиши нижче.

10. Ти маєш можливість виїхати на кілька днів відпочивати, але там, куди ти їдеш, тільки два вільних місця: одне для тебе, друге для іншої людини. Кого б ти взяв із собою? Напиши нижче.

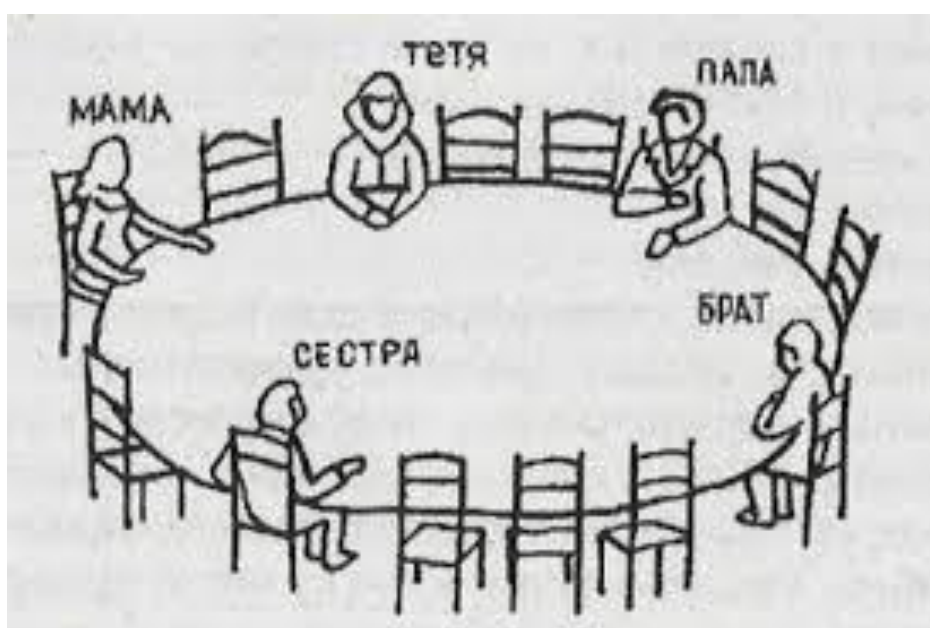
11. Ти втратив щось, що коштує дуже дорого. Кому першому ти розповіси про цю прикрість? Напиши нижче.

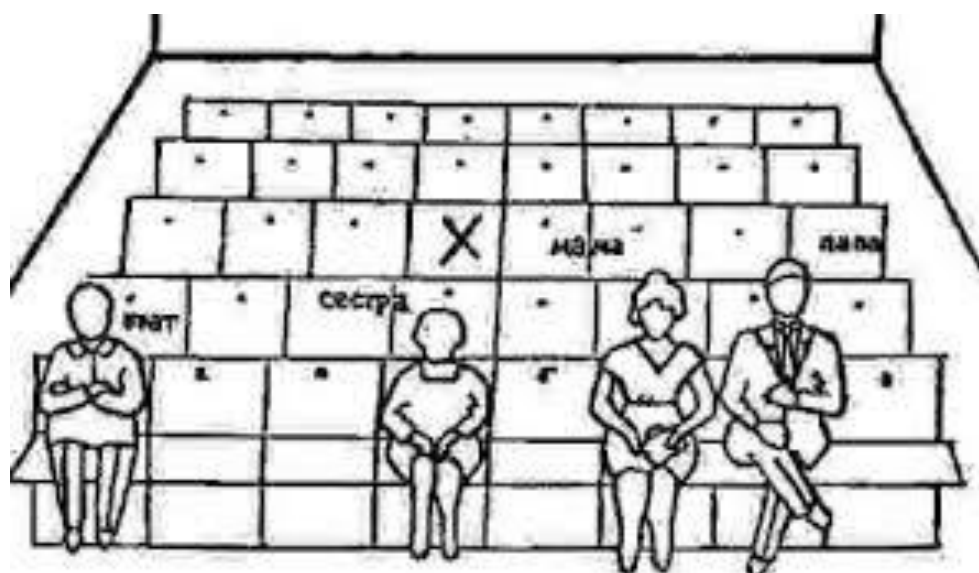
12. У тебе болять зуби, і ти повинен піти до зубного лікаря, щоб вирвати хворий зуб. Ти підеш один? Або з кимось? Якщо підеш з кимось, то хто ця людина? Напиши.

13. Ти здав іспит. Кому першому ти розповіси про це? Напиши нижче.

14. Ти на прогулянці за містом. Познач хрестиком, де знаходишся ти.

Діагностичний матеріал:

Тест-опитувальник батьківського ставлення (ОРО)

Батьківське ставлення розуміється як система різноманітних почуттів до дитини, поведінкових стереотипів, практикованих спілкування з ним, особливостей сприйняття і розуміння характеру й особистості дитини, її вчинків.

Тест-опитувальник батьківського ставлення (ОРО), розроблений А. Я. Варгою і В. В. Сталіним, являє собою психодіагностический інструмент, орієнтований на виявлення батьківського ставлення в осіб, що звертаються за психологічною допомогою з питань виховання дітей і спілкування з ними.

СТРУКТУРА ОПИТУВАЧА

Опитувальник складається з п'яти шкал.

Шкала 1. "Прийняття - відкидання". Шкала відображає інтегральне емоційне ставлення до дитини. Утримання одного полюса шкали можна описати таким чином: батькові подобається дитина таким, який він є. Батько поважає індивідуальність дитини, симпатизує йому, прагне проводити багато часу разом з дитиною, схвалює його інтереси і плани. Інший полюс шкали: батько сприймає свою дитину поганим, чи не пристосованим, невдахою. Йому здається, що дитина не досягне успіху в житті через низькі здібностей, невеликого розуму, поганих схильностей. Здебільшого батько відчуває до дитини злість, досаду, роздратування, образу. Він не довіряє дитині і не поважає його.

Шкала 2. "Кооперація". Соціально бажаний образ батьківського ставлення. Змістовно ця шкала розкривається так: батько зацікавлений у справах і планах дитини, намагається у всьому допомогти дитині, співчуває йому. Батько високо оцінює інтелектуальні та творчі здібності дитини, відчуває почуття гордості за нього. Він заохочує ініціативу і самостійність дитини, намагається бути з ним на рівних. Батько довіряє дитині, намагається встати на його точку зору в спірних питаннях.

Шкала 3. "Симбіоз". Ця шкала відображає міжособистісну дистанцію у спілкуванні з дитиною. При високих балах поданої шкалою можна вважати, що батько прагне до симбіотичних відносин з дитиною. Змістовно ця тенденція описується так: батько відчуває себе єдиним цілим з дитиною, прагне задовольнити неї потреби дитини, відгородити його від труднощів і неприємностей життя. Батько постійно відчуває тривогу за дитину, дитина здається йому маленьким і беззахисним. Тривога батька підвищується, коли дитина починає автономізуватися з волі обставин, оскільки по своїй волі батько не надає дитині самостійності ніколи.

Шкала 4. "Авторитарна гиперсоціалізація". Шкала відображає форму і напрямок контролю за поведінкою дитини. При високому балі за цією шкалою в батьківському відношенні даного батька чітко проглядається авторитаризм. Батько вимагає від дитини беззастережного послуху і дисципліни. Він намагається у всьому нав'язати свою волю дитині, не в змозі стати на його точку зору. За прояви свавілля дитини суворо карають. Батько пильно стежить за

соціальними досягненнями дитини, його індивідуальними особливостями, звичками, думками, почуттями.

Шкала 5. "Маленький невдаха". Шкала відображає особливості сприйняття і розуміння дитини батьком. При високих значеннях за цією шкалою в батьківському відношенні даного батька є прагнення інфантилізувати дитини, приписати їй особисту і соціальну неспроможність. Батько бачить дитини молодше в порівнянні з реальним віком. Інтереси, захоплення, думки і почуття дитини здаються батькові дитячими, несерйозними. Дитина представляється непристосованим, неуспішним, відкритим для поганих впливів. Батько не довіряє своїй дитині, нарікає на його неуспішність і невірність. У зв'язку з цим батько намагається захистити дитину від труднощів життя і строго контролювати його дії.

Тестовий матеріал

- 1. Я завжди співчуваю своїй дитині.
- 2. Я вважаю своїм обов'язком знати все, що думає моя дитина.
- 3. Я поважаю свою дитину.
- 4. Мені здається, що поведінка моєї дитини значно відхиляється від норми.
- 5. Потрібно довше тримати дитину в стороні від реальних життєвих проблем, якщо вони його травмують.
- 6. Я відчуваю до дитини почуття розташування.
- 7. Хороші батьки захищають дитину від труднощів життя.
- 8. Моя дитина часто неприємний мені.
- 9. Я завжди намагаюся допомогти своїй дитині.
- 10. Бувають випадки, коли знущальне ставлення до дитини приносить йому велику користь.
- 11. Я відчуваю досаду стосовно своєї дитини.
- 12. Моя дитина нічого не доб'ється у житті.
- 13. Мені здається, що потішаються над моєю дитиною.
- 14. Моя дитина часто робить такі вчинки, які, крім презирства, нічого не заслуговують.
- 15. Для свого віку моя дитина трошки незрілий.
- 16. Моя дитина спеціально поводить себе погано, щоб досадити мені.
- 17. Моя дитина, як губка, вбирає в себе все погане.
- 18. При всьому старанні моєї дитини важко навчити хорошим манерам.
- 19. Дитину слід тримати в жорстких рамках, тоді з нього виросте порядна людина.
- 20. Я люблю, коли друзі моєї дитини приходять до нас у дім.
- 21. Я беру участь в іграх і справах своєї дитини.
- 22. До мого дитині липне все погане.
- 23. Моя дитина не доб'ється успіху в житті.
- 24. Коли в компанії знайомих говорять про дітей, мені трохи соромно, що моя дитина не такий розумний і здібний, як мені б хотілося.
- 25. Я шкодую своєї дитини.
- 26. Коли я порівнюю свою дитину з однолітками, вони здаються мені дорослішим і з поведінці, і з судженням.

- 27. Я з задоволенням проводжу з дитиною весь свій вільний час.
- 28. Я часто шкодую про те, що моя дитина росте і дорослішає, і з ніжністю згадую його маленьким.
- 29. Я часто ловлю себе на ворожому ставленні до дитини.
- 30. Я мрію про те, щоб моя дитина досяг всього того, що мені не вдалося в житті.
- 31. Батьки повинні пристосовуватися до дитини, а не лише вимагати цього від нього.
- 32. Я намагаюся виконувати всі прохання моєї дитини.
- 33. При прийнятті сімейних рішень слід враховувати думку дитини.
- 34. Я дуже цікавлюся життям своєї дитини.
- 35. У конфлікті з дитиною я часто можу визнати, що він по-своєму правий.
- 36. Діти рано дізнаються, що батьки можуть помилятися.
- 37. Я завжди зважаю на дитиною.
- 38. Я відчуваю до дитини дружні почуття.
- 39. Основна причина капризів моєї дитини - егоїзм, упертість і лінощі.
- 40. Неможливо нормально відпочити, якщо проводити відпустку з дитиною.
- 41. Найголовніше, щоб у дитини було спокійне і безтурботне дитинство.
- 42. Іноді мені здається, що моя дитина не здатний ні на що хороше.
- 43. Я поділяю захоплення своєї дитини.
- 44. Моя дитина може вивести з себе кого завгодно.
- 45. Я розумію засмучення своєї дитини.
- 46. Моя дитина часто дратує мене.
- 47. Виховання дитини - суцільне нервування.
- 48. Суворі дисципліна в дитинстві розвиває сильний характер.
- 49. Я не довіряю своїй дитині.
- 50. За суворого виховання діти потім дякують.
- 51. Іноді мені здається, що я ненавиджу свою дитину.
- 52. У моєму дитині більше недоліків, ніж переваг.
- 53. Я поділяю інтереси своєї дитини.
- 54. Моя дитина не в змозі що-небудь зробити самостійно, а якщо й зробить, то обов'язково не так.
- 55. Моя дитина виросте непристосованим до життя.
- 56. Моя дитина подобається мені таким, яким він є.
- 57. Я ретельно стежу за станом здоров'я моєї дитини.
- 58. Нерідко я захоплююся своєю дитиною.
- 59. Дитина не повинна мати секретів від батьків.
- 60. Я невисокої думки про здібності моєї дитини і не приховую цього від нього.
- 61. Дуже бажано, щоб дитина дружила з тими дітьми, які подобаються його батькам.

КЛЮЧ

Шкала 1 - питання 3,4, 8, 10, 12,14, 15, 16, 18,20,24,26,27,29,37, 38, 39, 40, 42,43,44,45, 46, 47, 49, 52, 53, 55, 56, 60.

Шкала 2 - питання 6, 9, 21, 25, 31, 34, 35, 36.

Шкала 3 - питання 1,5,7, 28, 32, 41, 58.

Шкала 4 - запитання 2, 19, 30, 48, 50, 57, 59.

Шкала 5 - питання 9, II, 13, 17,22,28, 54,61.

При підрахунку тестових балів за всіма шкалами враховується відповідь "вірно".

Високий тестовий бал за відповідними шкалами інтерпретується як відкидання, соціальна бажаність, симбіоз, гиперсоціалізація, інфантилізація (інвалідізація). Тестові норми наводяться у вигляді таблиць Процентільніе рангів тестових балів за відповідними шкалами (табл. 2.7).

Таблиця 2.7. Таблиці Процентільніе рангів тестових балів

Сирий бал	Процентільніе ранг	Сирий бал	Процентільніе ранг
Шкала 1			
0	0	17	93,67
1	0	18	94,30
2	0	19	95,50
3	0	20	97,46
4	0	21	98,10
5	0	22	98,73
6	0,63	23	98,73
7	3,79	24	99,36
8	12,02	25	100
9	31,01	26	100
10	53,79	27	100
II	68,35	28	100
12	77,21	29	100
13	84,17	30	100
14	88,60	31	100
15	90,50	32	100
16	92,40		
Шкала 2		Шкала 3	
0	1,57	0	4,72
1	5,46	1	19,53
2	5,67	2	59,06
3	7,88	3	57,96
4	9,77	4	74,97
5	12,29	5	86,63
6	19,22	6	92,93
7	31,19	7	96,65
8	48,82		
9	80,93		
Шкала 4		Шкала 5	
0	4,41	0	14,55
1	13, K6	1	45,57
2	32,13	2	70,25
3	53,87	3	84,81
4	69,30	4	93,04
5	83,79	5	96,83
6	95,76	6	99,37

		7	100
--	--	---	-----